

บทที่ 5

ปัญหาการชดเชยระหว่าง ค.ศ. 1893 - 1910 (พ.ศ. 2436 - 2453)

ประเทศไทยกับอิทธิพลทางการเมืองและผลประโยชน์ทางการค้าของมหาอำนาจตะวันตก
ในปลายทศวรรษสุดท้ายของคริสต์ศตวรรษที่ 19 (ตั้งแต่ ค.ศ. 1890 หรือ พ.ศ. 2433
เป็นต้นไป)

ในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 ประเทศไทยตกเป็นเวทีแข่งขันการสร้างอิทธิพลทางการเมืองและผลประโยชน์ทางการค้าของมหาอำนาจชาติต่าง ๆ ทั้งนี้ด้วยสาเหตุสำคัญ 2 ประการ คือ ประการแรก ประเทศไทยตั้งอยู่ระหว่างพม่าและมลายูของอังกฤษและอินโดจีนของฝรั่งเศส ทั้งสองฝ่ายกำลังระดมส่งตั้งขึ้นและกัน และเกรงว่าอีกฝ่ายจะขยายอิทธิพลของตนขึ้นในภูมิภาคนี้ความสำคัญ จึงได้พยายามเสริมสร้างความมั่นคงให้แก่พรมแดนด้านที่ติดกับประเทศไทย ประการที่สอง ประเทศไทยมีความสำคัญมากขึ้นทางการเมืองระหว่างประเทศในตะวันออกไกลซึ่งมหาอำนาจกำลังแข่งขันกันสร้างอิทธิพล และแสวงหาผลประโยชน์อย่างเต็มที่ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ของประเทศไทยก็ได้ ในระยะเวลาดังกล่าวเยอรมนีและรัสเซียยังไม่มีสถานีเชื้อเพลิงเป็นของตนเองในภูมิภาคนี้ จึงพยายามที่จะเสริมสร้างอิทธิพลทางการเมืองขึ้นในประเทศไทย เพื่อกรุยทางไว้สำหรับการขอสัมปทานเกาะโคเกาะหนึ่งในแหลมมลายูสร้างสถานีเชื้อเพลิงขึ้น

ประเทศที่รัฐบาลอังกฤษหันวิถกมากที่สุด ในปลายทศวรรษสุดท้ายของคริสต์ศตวรรษที่ 19 ก็คือชาติเยอรมนีซึ่งมีอิทธิพลทางการเมืองพอ ๆ กับด้านการค้า¹ อย่างไรก็ตาม รัฐบาลอังกฤษยังคงรักษาอิทธิพลทางการเมืองและผลประโยชน์ทางการค้าในประเทศไทย

¹Zara Steiner, "The Last Year of the Old Foreign Office,"
The Historical Journal, VI, 1 (1963), 76.

ไว้ได้เป็นอันดับหนึ่ง¹ ทั้งนี้เพราะนอกจากที่ปรึกษาและชาวต่างประเทศที่รัฐบาลไทยจ้างไว้ส่วนใหญ่เป็นชาวอังกฤษซึ่งมีส่วนช่วยส่งเสริมอิทธิพลของรัฐบาลอังกฤษให้มากขึ้นแล้ว ทำให้ทุกกามของฝรั่งเศสที่มีต่อประเทศไทยเพื่อแสวงหาผลประโยชน์เป็นปัจจัยประการหนึ่งที่มีบังคับให้บรรดาผู้นำทางการเมืองของไทยหันไปให้ความสนิทสนม และขอความช่วยเหลือทางการเมืองจากรัฐบาลอังกฤษมากยิ่งขึ้น²

¹ หจข., ฉ. 18 1/6 ฉบับที่ 32/2203 พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณ กรมพล พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 14 พฤษภาคม ร.ศ. 112.

² Institute of Oriental Studies, The USSR. Academy of Science, Potitika Kapitalisticheskikh Depjav 1 Natsionalno - A S. Voboditelnoe Dvijenie V Yugo - Vostochnoi Az 11 (1871 - 1917): Dokumenty U Materialy, Chast II (The Policy of the Capitalist Powers and the National Libreation Movement in South-East Asia (1871 - 1917): Documents and Background Material, Volume II), (Moscow: Nuaka Publications, 1967), Part III: Russia and French Expansion in Siam (1891 - 1895); "Document No 72: Dispatch From A.E. Olarovsky to M.N. Maravev Concerning the Interests of Great Britain, France and Russia in Siam, No 51, Bangkok, August 1, 1878," p. 167.

คำแปลภาษาอังกฤษของเอกสารรัสเซียฉบับนี้ เฉพาะภาคที่ 3, 4, 5 และ 6 ซึ่งเกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ของประเทศไทยโดยตรง แปลโดยนายบรูโน บารอน (Bruno Baron) แห่งองค์การอิกาเฟ้ กรุงเทพฯ ด้วยความช่วยเหลือทางการเงินจากบัณฑิตวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (เอกสารดังกล่าวที่จะอ้างไว้ในตอนต่อไปของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ใช้ตัวย่อว่า PKD.LII) และซีคเส้นใต้โดยผู้เขียน

เป็นที่น่าสังเกตว่าเยอรมนีเป็นประเทศที่เพิ่งสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตกับประเทศไทย (ค.ศ. 1888 หรือ 2431) ในเพียงชั่วระยะเวลาไม่นานก็สามารถสร้างอิทธิพลทั้งทางการเมืองและผลประโยชน์ทางการค้าขึ้นมาเกือบเคียงบ่าเคียงไหล่กับรัฐชาติอังกฤษ ทั้งนี้อาจวิเคราะห์ได้ว่าเนื่องมาจาก นักธุรกิจและนักอาณานิคมเยอรมันประสบความสำเร็จในการเรียกร้องให้เคาน์บิสมาร์ค (Count Bismarck) ขอมรณินโยบายแสวงหาอาณานิคม ใน ค.ศ. 1884¹ (พ.ศ. 2427) ถอดปรกกับความสำเร็จของรัฐบาลเยอรมันในการสร้างกองทัพเรือที่เข้มแข็ง และมีแผนยานุภาพทางกำลังตามแผนการเทอร์ปิตซ์ (Tirpitz Plan)² ใน ค.ศ. 1898 (พ.ศ. 2441) ปรากฏว่ารัฐบาลเยอรมันได้ขยายแผนยานุภาพทางเรือเพื่อผลประโยชน์ทางยุทธศาสตร์ และเพื่อสนับสนุนการขยายตลาดการค้าและการลงทุนของตนในตะวันออกไกลและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้³

¹Mary E. Townsend, "Commercial and Colonial Politics of Imperial Germany," Imperialism and Colonialism, Edited By George H. Naded and Perry Curtis. (New York, The Macmillan Co., 1966), p. 132.

²แผนการเทอร์ปิตซ์ คือ แผนการสร้างแผนยานุภาพทางกองทัพเรือให้เกรียงไกรเพื่อเสริมสร้างอำนาจของเยอรมนีในการให้ความคุ้มครองอาณานิคมและเพื่อต่อรองกับรัฐชาติอังกฤษในกิจการระหว่างประเทศ ผู้คิดแผนการนี้คือ Alfred Von Tirpitz (1849 - 1930) ซึ่งเห็นว่ากองทัพเรือเยอรมันไม่จำเป็นจะต้องเข้มแข็งที่สุดในโลก แต่ก็ควรจะมีใหญ่พอที่จะป้องกันการถูกโจมตีได้ อ้างจาก A.W. Palmer, A Dictionary of Modern History 1789 - 1945 (London: The Cresset Press, 1962), pp. 281 - 282.

³PKD. ...II, "(Introduction)," p. 230.

สำหรับประการสำคัญอาจจะเป็นเพราะการดำเนินนโยบายเพื่อรักษาความอยู่รอด (Survival Policy) ของรัฐบาลไทยจึงได้หาทางผูกมิตรกับรัฐบาลเยอรมันเพื่อเป็นการถ่วงดุลอำนาจ (Balance of Power) กับอังกฤษและฝรั่งเศส ทั้งนี้เพราะเยอรมนีเป็นประเทศมหาอำนาจที่ไม่มีที่ท่าว่าจะเป็นอันกรายกอธิปไตยของไทย และยิ่งกว่านั้นยังเป็นมหาอำนาจยุโรปที่อังกฤษและฝรั่งเศสคอยจับตาคูความเคลื่อนไหวทางการเมืองระหว่างประเทศด้วยความสนใจ รวมทั้งไม่ประสงค์จะมีปัญหาข้อขัดแย้งด้วย ด้วยเหตุดังกล่าวนี้เยอรมนีจึงเข้ามามีอิทธิพลทางการเมือง และผลประโยชน์ทางการค้าในประเทศไทยอย่างรวดเร็ว

ฝ่ายรัสเซียได้เข้ามามีอิทธิพลทางการเมืองในประเทศไทยในฐานะช่วยไกล่เกลี่ยปัญหาข้อขัดแย้งทางการเมือง และปรับปรุงความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลไทยกับรัฐบาลฝรั่งเศส ภายหลังจากวิกฤตการณ์เดือนกรกฎาคม ค.ศ. 1893 (พ.ศ. 2436) (ร.ศ. 112) ซึ่งเป็นไปตามแผนการของนายโอดารอฟสกี อัครราชทูตรัสเซียประจำกรุงเทพฯ ที่ว่า

เราจะมีอิทธิพลอย่างกว้างขวางอยู่ในประเทศไทย ถ้าหากว่าเราสามารถช่วยรัฐบาลไทยใหญ่ปัญหาข้อขัดแย้งทางการเมืองที่เกิดขึ้นกับรัฐบาลฝรั่งเศสได้¹

อย่างไรก็ดีเนื่องจากความสนใจของรัสเซียที่จะสร้างอิทธิพลทางการเมือง และการค้าในประเทศไทย และประเทศอื่น ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เพียงเพื่อสนับสนุนผลประโยชน์ทางการเมือง และเศรษฐกิจในวันออกไกลเป็นสิ่งสำคัญ รัสเซียจึงหลีกเลี่ยงบทบาทใด ๆ ที่จะเป็นการทำลายอิทธิพลของมหาอำนาจอื่นที่มีผลประโยชน์อยู่ก่อน ด้วยเหตุนี้อิทธิพลของรัสเซียจึงมีอย่างจำกัดและมีเงื่อนไข² จะเห็นได้ว่าแม้แต่ผลประโยชน์

¹PKD. ...II, "(Document No. 72. ...)" op.cit., p. 168 - 9.

²ฉลอง สุนทรวาณิชย์, เรื่องเดิม, หน้า 281 - 82.

ทางการค้าของรัสเซียในประเทศไทยก็แทบจะไม่มีเลย สินค้าที่ส่งมาจำหน่ายในประเทศไทย มีเพียงอย่างเดียวคือน้ำมันก๊าด ในขณะที่รัสเซียซื้อข้าว ไม้สักของไทย แต่เป็นการซื้อใน ตลาดของกงอีกคนหนึ่ง ถึงแม้ว่ารัฐบาลรัสเซียจะมีอิทธิพลและผลประโยชน์อยู่ในประเทศไทย ไม่มากนัก แต่ทว่าความสัมพันธ์ ระหว่างพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับ พระเจ้าซาร์นิโคลัสที่ 2 ก็ยังสร้างความวิตกกังวลให้รัฐบาลอังกฤษ กว้างเกรงว่าความสัมพันธ์ดังกล่าวจะเป็นหนทางให้รัฐบาลรัสเซียได้รับสัมปทานที่ เพื่อสร้างสถานีเชื้อเพลิง ขึ้นในบริเวณคาบสมุทรฉะเชิงเทราในส่วนที่เป็นของไทย

สำหรับฝรั่งเศสแม้จะเข้ามามีอิทธิพลทางการเบี่ยงในประเทศไทยในเวลาไล่เลี่ย กับอังกฤษก็ตาม แต่ชาวไทยไม่นิยมชาวฝรั่งเศสเหมือนดังที่นิยมอังกฤษ หรือเยอรมนี แม้ องค์พระประมุขของไทย (รัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5) ก็ไม่ทรงโปรดชาวฝรั่งเศสเช่นกัน² โดยเฉพาะอัครราชทูตฝรั่งเศสเคยแสดงความก้าวร้าวต่อพระบาทสมเด็จพระ จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว³ แต่สาเหตุที่สำคัญก็คือ การที่รัฐบาลฝรั่งเศสยึดครองดินแดน ประเทศราชของไทยในอินโดจีน รวมทั้งปัญหาที่เกิดจากเรื่องภาษีสุรา และสิทธิสภาพนอก อาณาเขต ทำให้ชาวฝรั่งเศสนอกจากจะไม่เป็นที่นิยมของคนไทยแล้ว ยังเห็นได้ชัดว่าจัก เป็นศัตรูที่สำคัญที่สุดของคนไทยในขณะนั้นด้วย

ในส่วนที่เกี่ยวกับการค้าของฝรั่งเศสในประเทศไทย ฝรั่งเศสมีผลประโยชน์ อยู่ในประเทศไทยน้อยมากเมื่อเปรียบเทียบกับอังกฤษและเยอรมนี พระบาทสมเด็จพระ-

¹PKD. ...II, "Document No. 94: Note From A.D. Kalmikov of Siam, April 19, 1901," p. 199.

²อ่านพระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เกี่ยวกับเรื่องนี้ ได้ในเรื่องไทยเป็นประเทศเล็กน้อยนำกลัวอันตราย ในหนังสือจดหมายเหตุ ร.4 จ.ศ.ไม่มื

³F.O. 69/105, Palgrave: Hervey, Private, April 8, 1882.

จุดจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชวิจารณ์เรื่องที่ฝรั่งเศสไม่ยอมส่งเสริมการค้าในประเทศไทยให้นักการทูตชาวฝรั่งเศสผู้หนึ่งฟังระหว่างเสด็จนิวัติประเทศไทย เมื่อครั้งเสด็จประพาสยุโรปครั้งแรก (ค.ศ. 1897 หรือ พ.ศ. 2440) ว่า การที่ฝรั่งเศสไม่ยอมส่งเสริมการค้าในประเทศไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งฝรั่งเศสมีสิทธิและโอกาสที่จะทำได้ยิ่งเต็มที่ แทกดับปล่อยให้อังกฤษแสวงหาประโยชน์แต่ผู้เดียวนั้น เป็นเพราะความเฉื่อยชา (Inertia) ในค่านการค้าของฝรั่งเศสในประเทศไทย¹ อย่างไรก็ดี ถ้าวิเคราะห์บทบาทของฝรั่งเศสในขณะนั้นแล้วจะพบว่าเบื้องหลังความเฉื่อยชาดังกล่าว รัฐบาลฝรั่งเศสสนใจที่จะสร้างอิทธิพลทางการเมืองและทางการค้าในอินโดจีน² มากกว่าในประเทศไทย แม้แต่ความพยายามของฝรั่งเศสที่จะขอสัมปทานขุดคลองผ่านลอคคอคกระตั้งแคตั้น ก็เป็นไปเพื่อเสริมสร้างความมั่นคงและผลประโยชน์ทางการเมืองการค้า และยุทธศาสตร์ของอินโดจีนฝรั่งเศสเป็นสำคัญ

การที่ฝรั่งเศสสนใจการสร้างอิทธิพลในอินโดจีนนั้นก็เพื่อให้เป็นไปตามนโยบายแสวงหาอาณานิคม ซึ่งถือเป็นนโยบายหลักมาตั้งแต่ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19 ในสมัยที่ จูสต์ แฟร์รี (Jules Ferry) เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงอาณานิคมฝรั่งเศส³

นโยบายแสวงหาอาณานิคมในอินโดจีนทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับฝรั่งเศสเสื่อมโทรมลงตามลำดับ นับตั้งแต่ฝรั่งเศสได้เขมรไปจากไทยใน ค.ศ. 1867 (พ.ศ. 2410)

¹ หจท, ร.5 ท. 14/8 "France-Siamese Relation the Case for Siam, Statement By the King, Trust in Britain, " The Morning Post, London: January 1, 1898.

² Ibid.

³ Virginia Thompson, Thailand: the New Siam (New York: Paragon Book Reprint, 1967), p. 424.

ได้สืบสองจุไทยและหัวพันทั้งห้าทั้งหกใน ค.ศ. 1888 (พ.ศ. 2431) และทวีความรุนแรงขึ้นในต้น ค.ศ. 1893 (พ.ศ. 2436) จนกระทั่งทวีความรุนแรงยิ่งขึ้นเมื่อฝรั่งเศสใช้มาตรการรุนแรงคุกคามอธิปไตยบริเวณฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง โดยกล่าวหาว่าไทยไม่เคารพสิทธิอันชอบธรรมของญวนและเขมรเหนือดินแดนลาวและดินแดนที่อยู่บนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง ตลอดจนรัฐบาลไทยพยายามยุติปัญหาด้วยวิถีทางการทูต เช่น ติดต่อขอให้สหรัฐอเมริกาทำหน้าที่ไกลเกลี่ย แต่หาได้รับการปฏิเสธโดยสหรัฐอเมริกาอ้างว่าฝรั่งเศสยังไม่ได้กระทำการอันเป็นปฏิปักษ์ต่อรัฐบาลไทย ทั้ง ๆ ที่รัฐบาลไทยได้ทำคำชี้แจงกรณีนี้ที่ฝรั่งเศสสมบุกมุกดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงให้รัฐบาลสหรัฐอเมริกาทราบแล้ว¹

ในขณะที่เกี่ยวกับรัฐบาลไทย ได้พยายามติดต่อทางการทูตกับรัฐบาลอังกฤษอย่างใกล้ชิดเพราะต้องการทราบว่า รัฐบาลอังกฤษจะทำประการใดในกรณีนี้ที่ไทยถูกคุกคามจากฝรั่งเศส แต่รัฐบาลอังกฤษให้คำตอบว่า ไทยไม่ควรกระทำการอันเป็นศัตรูอย่างเปิดเผยกับฝรั่งเศส ควรทำการตกลงโดยสันติวิธี³ ต่อมาเมื่อเกิดการปะทะขึ้นที่ชายแดนแล้ว อังกฤษได้แนะนำรัฐบาลไทยว่า ควรแจ้งให้รัฐบาลฝรั่งเศสที่กรุงปารีสเข้าใจว่ารัฐบาลไทยไม่ปรารถนาที่จะทำการรบพุ่งกับฝรั่งเศสแต่อย่างใด⁴ ท่าทีของรัฐบาลอังกฤษดังกล่าวนี้

¹ Pensri Duke, Les Relations Entre La France Et La Thaïlande (Siam) Au Xix^e Siècle D'Après ^{Les Archives} Des Affaires Etrangères (Bangkok: Librarie Chalermnit, 1962), p. 233.

² หจข., ฉ. 18. 1/4 พระสุริยานุวัตรกราบทูลกรมหลวงเทเวศร์วัชรปการ โทรเลขที่ 3704 ลงวันที่ 20 พฤษภาคม ร.ศ. 112.

³ หจข., ฉ. 18. 1/6 พระองค์เจ้าวิษณุวงศ์ และพระยามหาโยชา กราบทูลกรมหลวงเทเวศร์วัชรปการ โทรเลขที่ 2159 ลงวันที่ 27 เมษายน ร.ศ. 112.

⁴ หจข., ฉ. 18 1/6 พระยามหาโยชา กราบทูลกรมหลวงเทเวศร์วัชรปการ โทรเลขลงวันที่ 22 พฤษภาคม ร.ศ. 112 โทรเลขที่ 2896.

แสดงให้เห็นว่า รัฐบาลอังกฤษระมัดระวังไม่ผูกมัดตัวเองกับไทยในกรณีที่รัฐบาลไทยขอความช่วยเหลือ แต่ในขณะที่เดียวกันอังกฤษก็ไม่ต้องการให้ฝรั่งเศสคุกคามดินแดนไทย เพราะอาจจะกระทบกระเทือนผลประโยชน์ของคนในประเทศไทย จึงสรุปได้ว่ารัฐบาลอังกฤษมุ่งรักษาสถลประโยชน์ของคนในประเทศไทยไว้เป็นสำคัญ¹

ในขณะที่เกิดปะทะกันขึ้นที่พรมแดนตะวันออก รัฐบาลไทยได้เตรียมเมืองกันกรุงเทพฯ ค่ายเกรงว่าฝรั่งเศสอาจใช้กำลังทางเรือบุกรุกเข้ามากรุงเทพฯ ซึ่งปรากฏว่าเป็นความจริง เมื่อฝรั่งเศสส่งเรือรบเข้ามาจอดที่กรุงเทพฯ โดยอ้างสิทธิตามสัญญา ค.ศ. 1856 (พ.ศ. 2399) แต่รัฐบาลไทยได้ตอบปฏิเสธโดยให้เหตุผลว่าหากฝ่ายไทยยอมให้ทางชาตินำเรือบุกรุกเข้ามาตามขอบใจแล้วก็เท่ากับเป็นการละเมิดอธิปไตยของไทย อย่างไรก็ตาม ฝรั่งเศสหาฟังไม่ ดังนั้นในวันที่ 13 กรกฎาคม ค.ศ. 1893 (พ.ศ. 2436) เรือรบโคเมท (Comete) กับเรือแองคองสตองท์ (Inconstant) โดยมีเรือสินค้ายูเตง (Lutin) นำร่องแล่นเข้ามาตามลำน้ำเจ้าพระยา ยังผลให้เกิดการรบกับหน่วยทหารไทยที่ปากน้ำ² แต่เรือรบฝรั่งเศสสามารถฝ่าแนวปะทะขึ้นมาจอดที่กรุงเทพฯ ได้ พร้อมทั้งยื่นคำขาด (Ultimatum) ต่อรัฐบาลไทย 6 ข้อ เมื่อวันที่ 20 กรกฎาคม ศกเดียวกัน มีสาระสำคัญ ดังนี้

1. ไทยจะต้องยอมรับว่าดินแดนทางฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงรวมทั้งเกาะทั้งหมดในแม่น้ำโขงเป็นของฝรั่งเศส

¹ หจข., ผ. 18. 1/6 พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณกราบทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ฉบับที่ 32/2203 ลงวันที่ 14 พฤษภาคม ร.ศ. 112 และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวถึงพระองค์เจ้าสวัสดิโสภณ ไปรเวทที่ 2464 ลงวันที่ 14 พฤษภาคม ร.ศ. 112.

² อ่านรายละเอียดจาก พลเรือตรี แชน บัจจุสานนท์ และ นอ. สวัสดิ์ จันทน์ กรณีพิพาทระหว่างไทยกับฝรั่งเศส และการรบที่ปากน้ำเจ้าพระยาสมัย ร.ศ. 112

(พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2510).

2. ไทยจะต้องถอนทหารออกจากดินแดนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงภายในกำหนดเวลา 1 เดือน

3. ไทยจะต้องรับผิดชอบในเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นที่ทุ่งเชียงคำ และเมืองลำพูน รวมทั้งกรณีไทยโจมตีเรือรบฝรั่งเศสในแม่น้ำเจ้าพระยา นอกจากนี้จะต้องลงโทษผู้กระทำผิดในระหว่างเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น และจะต้องจ่ายเงินชดเชยให้แก่ผู้ที่ได้รับเคราะห์ด้วยเป็นจำนวนเงิน 2 ล้านฟรังก์

4. ไทยจะต้องจ่ายเงินมัดจำจำนวน 6 ล้านฟรังก์ เพื่อประกันว่าจะจ่ายเงินค่าเสียหายให้แก่ฝรั่งเศส ถ้าไม่ได้ฝรั่งเศสจะเก็บภาษีจากเมืองพระตะบอง และเสียมราฐ ค่าขาดคงกล่าวนี้ไทยจะต้องตอบภายใน 48 ชั่วโมง ถ้าไม่ตอบหรือตอบปฏิเสธ ฝรั่งเศสจะทำการปิดอ่าวไทย¹

อย่างไรก็ดีรัฐบาลไทยไม่ยอมรับคำขาดของรัฐบาลฝรั่งเศสโดยปราศจากเงื่อนไข ดังนั้นฝรั่งเศสจึงประกาศว่าจะทำการปิดอ่าวไทย (Blockade) ในวันที่ 29 กรกฎาคม สกเดียวกัน โดยเริ่มลงมือทำการตั้งแต่วันที่ 26 เดือนเดียวกัน ยังผลให้รัฐบาลไทยต้องยอมรับคำขาดของรัฐบาลฝรั่งเศสในวันที่ 28 กรกฎาคม ค.ศ. 1893 (พ.ศ. 2436)

ก่อนที่รัฐบาลไทยจะยินยอมรับคำขาดของฝ่ายฝรั่งเศส รัฐบาลไทยพยายามขอร้องให้อังกฤษเข้าดำเนินการช่วยเหลือเพื่อลดข้อเรียกร้องของฝรั่งเศสลง แต่อังกฤษได้แสดงความตั้งใจอย่างเด่นชัดว่าจะไม่เข้าแทรกแซงในปัญหานี้ ซ้ำกลับแนะนำให้ไทยตอบสนองความต้องการของฝรั่งเศสแต่โดยดี² แต่ต่อมาเมื่อฝรั่งเศสลงมือทำการปิดอ่าวไทย

¹วิกรม คุ่มไฟโรจน์ "ความเป็นมาในประวัติศาสตร์ของเส้นกันเขตแดนในลำน้ำโขง," สารานุกรม, ฉบับที่ระลึกวันก่อตั้งสโมสรข้าราชการกระทรวงการต่างประเทศ (10 กุมภาพันธ์, 2519), หน้า 343.

²Pensri Duke, op.cit., p. 158.

ความสัมพันธ์ระหว่างอังกฤษกับฝรั่งเศสเสื่อมลง จนกระทั่งมีแนวโน้มว่าอาจจะเกิดสงครามระหว่างประเทศทั้งสองขึ้น¹ กล่าวคือ รัฐบาลอังกฤษไม่พอใจที่ฝรั่งเศสทำการปิดล้อมอ่าวไทย จึงประท้วงว่า เป็นการกระทำที่ผิดหลักกฎหมายระหว่างประเทศ เนื่องจากฝรั่งเศสยังไม่ได้ประกาศสงครามกับไทย เพราะการปิดล้อมไม่ให้เรือพาณิชย์เข้าออก เป็นการกระทบกระเทือนผลประโยชน์ของอังกฤษ² รัฐบาลฝรั่งเศสถือว่า การปิดล้อมอ่าวไทย เป็นวิธีหนึ่งที่ฝรั่งเศสมีสิทธิที่จะกระทำ เพื่อบีบบังคับให้ไทยปฏิบัติตามข้อเรียกร้องของฝรั่งเศส โดยไม่จำเป็นต้องทำลายสันติภาพ

ต่อมา รัฐบาลฝรั่งเศส ได้ยื่นบันทึกฉบับวันที่ 30 กรกฎาคม ค.ศ. 1893 (พ.ศ. 2436) ซึ่งเป็นข้อเรียกร้องเพิ่มเติมจากไทยว่า ให้ไทยถอนทหารออกจากท่าเรือและแม่น้ำจันทบุรี ตลอดจนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง พร้อมทั้งนี้จะต้องไม่มีค่ายทหารภายในเขต 25 กิโลเมตร ทางฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง ข้อเรียกร้องดังกล่าวนี้เกือบจะทำให้ลอร์ดโรสเบอรีตัดสินใจประกาศสงครามกับฝรั่งเศส ด้วยวิทกว่าฝรั่งเศสจะผนวกเสียมราฐและพระตะบองเข้าเป็นของตน³ แต่ด้วยเหตุที่รัฐบาลฝรั่งเศสให้ความมั่นใจต่อรัฐบาลอังกฤษว่า ไม่มีความประสงค์จะผนวกดินแดนดังกล่าว ทั้งอยากจะตกลงกับอังกฤษในการสร้างรัฐกันกระทบ (Buffer State) ขึ้นในบริเวณลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ประกอบด้วย

¹ จีราภรณ์ สถาปนาวรรณนะ, "วิกฤตีกาลสยาม ร.ศ.112" (วิทยานิพนธ์มหาวิทยาลัยวิชาการศึกษาประสานมิตร, 2516), หน้า 157 - 159.

² อิช บุลยานนท์, "การปิดอ่าวสยามใน ร.ศ.112," ไทยแสม, 8, เล่ม 10 (กุมภาพันธ์, 2478), 1183 - 86.

³ Chandran Jeshurun, "The Anglo-French Declaration of January 1896," Journal of the Siam Society, 28, pt 2 (July, 1970), 112.

รัฐบาลไทยยอมรับข้อเสนอของฝรั่งเศส จึงทำให้รัฐบาลอังกฤษคลายความวิตก¹

บทบาทของรัฐบาลอังกฤษในวิกฤติการณ์ ร.ศ. 112 แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า อังกฤษไม่ต้องการผูกมัดตัวเองโดยการทำสงครามเพื่อไทย แต่ในขณะที่เกี่ยวข้องกับอังกฤษ ตระหนักในความสัมพันธ์ของเอกราชของชาติไทยที่มีต่อผลประโยชน์ของอังกฤษ บทบาทดังกล่าวนี้พอสรุปได้ว่าอังกฤษเป็นชาติที่คำนึงถึงผลประโยชน์ส่วนตนเป็นสำคัญ ดังที่กรมหลวงเทววงศ์วโรปการทรงแสดงความเห็นว่า อังกฤษเป็นชาติที่รู้ว่าจะไรควรปฏิบัติหรือไม่ควร (Practical People)²

ในวิกฤติการณ์ ร.ศ. 112 รัฐบาลเยอรมันไม่ได้แสดงบทบาทช่วยเหลือไทยแต่อย่างใด แม้ว่าได้แสดงท่าทีสนับสนุนอังกฤษให้ต่อต้านฝรั่งเศสในประเทศไทย ก็เพียงเพื่อแสดงอิทธิพลทางการเมืองของเยอรมนีในยุโรป³ ประกอบกับเยอรมนีไม่มีอิทธิพลทางการเมืองในประเทศไทยมากพอ และยังไม่มีความพร้อมในภูมิภาคนี้เป็นของตนเอง จึงเป็นอุปสรรคในการครองทางการเมืองของรัฐบาลเยอรมัน และประการสำคัญคือรัฐบาลเยอรมันไม่ประสงค์จะเข้าพัวพันในเรื่องกังกลาว ทรายโคที่ผลประโยชน์ของคนยังอยู่ในสภาพที่น้ำพองใจ⁴ จึงสรุปได้ว่าท่าทีของรัฐบาลเยอรมันที่มีต่อวิกฤติการณ์ ร.ศ. 112

¹Loc. cit.

²พจน., ๖5 ท. 2/2 Devawongse to Rolin Jacquemyns, No. 5/3578, June 7, 1895.

³รัฐบาลเยอรมันมีนโยบายที่จะชักจูงรัฐบาลอังกฤษให้เข้าร่วมในสัมพันธไมตรีไตรภาคี ซึ่งประกอบด้วย เยอรมนี ออสเตรีย-ฮังการี และอิตาลี ตั้งขึ้นเพื่อเป็นการชดเชยในการที่รัฐบาลฝรั่งเศสได้ทำความตกลงทางการทหารกับรัฐบาลรัสเซีย ใน ค.ศ. 1892.

⁴George L. Lafuze, "Great Britain, France and the Siamese Question, 1885 - 1904" (Unpublished Ph.D. Thesis University of Illinois, 1935), p. 175.

(หรือ พ.ศ. 2436) เป็นแต่เพียงผู้สังเกตการณ์เท่านั้น¹

รัสเซียเป็นประเทศที่ไทยเห็นว่าเหมาะสมที่สุดที่จะเป็นผู้ดำเนินการไกล่เกลี่ยกรณีพิพาทระหว่างไทยกับฝรั่งเศส เนื่องจากเป็นมิตรที่ดีกับไทย และมีความสัมพันธ์ที่ดีอยู่กับฝรั่งเศสด้วย ถึงกระนั้นก็ตามรัฐบาลรัสเซียก็ไม่ได้สนองความต้องการของรัฐบาลไทยที่ขอให้ช่วยเหลือคลี่คลายในปัญหา² เพียงแต่แสดงความเห็นอกเห็นใจต่อสถานการณ์ที่ไทยต้องเผชิญอยู่ในขณะนั้นเท่านั้น รวมทั้งให้คำแนะนำให้ไทยประนีประนอมยอมตามเงื่อนไขของฝรั่งเศสเพื่อยุติข้อขัดแย้งโดยเร็ว การสนองตอบของรัสเซียดังกล่าวนี้ เนื่องจากรัสเซียไม่ต้องการสร้างความไม่พอใจให้กับรัฐบาลฝรั่งเศส ด้วยรัฐบาลรัสเซียกำลังดำเนินการเจรจาเพื่อวางแนวทางทวีภาคีพันธมิตรรัสเซีย และฝรั่งเศส (เพื่อต่อต้านไตรภาคีพันธมิตร) ซึ่งขณะนั้นกำลังดำเนินการเจรจาดำเนินถึงขั้นสุดท้าย³ ด้วยเหตุนี้รัสเซียจึงมิอาจให้การสนับสนุนคำขอของไทยอย่างโจ่งแจ้ง เพราะการสนับสนุนนั้นไม่เพียงแต่จะสร้างความไม่พอใจให้กับฝรั่งเศสเท่านั้น แต่ยังอาจผลักดันให้ฝรั่งเศสร่วมมือกับอังกฤษมากขึ้น ซึ่งขัดกับนโยบายต่างประเทศของรัสเซียในขณะนั้นที่พยายามชักชวนผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจและการเมืองของอังกฤษทุกวิถีทาง³ อย่างไรก็ตามรัสเซียได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในภายหลัง ในฐานะเป็นผู้ไกล่เกลี่ยปัญหาข้อขัดแย้งระหว่างรัฐบาลไทยกับรัฐบาลฝรั่งเศส จนกระทั่งนำไปสู่การลงนามในสัญญาและอนุสัญญา เมื่อวันที่ 3 ตุลาคม ค.ศ. 1893

¹ ราชกรีฑาสโมสร, เรื่องเดิม, หน้า 104.

² รัฐบาลฝรั่งเศสและรัฐบาลรัสเซียได้ลงนามในความตกลงทวีภาคีพันธมิตรในปี ค.ศ. 1894 กิจการรายละเอียดได้จาก William L. Langer, The Franco-Russian Alliance 1890-1894 "(Harvard Historical Studies,"; New York: Octagon Books, Inc., 1967).

³ ลลอง สุนทรวาณิชย์, เรื่องเดิม, หน้า 45 - 52.

(พ.ศ. 2436) ซึ่งมีข้อตกลงที่สำคัญ คือ

ข้อ 1. ราชอาณาจักรจะยอมลดกรรมสิทธิ์ที่ดินในดินแดนทางฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงทั้งหมด ตลอดจนบรรดาเกาะทั้งหมดในแม่น้ำนั้นด้วย

ข้อ 2. ห้ามมิให้ราชอาณาจักรมีเรือรบไว้ในทะเลสาบเขมร ในลำน้ำโขง และในลำน้ำที่แยกจากแม่น้ำโขง

ข้อ 3. ห้ามราชอาณาจักรสร้างคาน ลาย และที่อยู่ของทหารในเขตเมืองพระตะบองและเมืองเสียมราฐ รวมทั้งในเขต 25 กิโลเมตร บนฝั่งขวาของแม่น้ำโขง

ข้อ 4. ให้ไทยมีหน่วยตำรวจที่ตั้งประจำเป็นเท่านี้

ข้อความสำคัญในอนุสัญญา คือ ข้อ 1 ให้ไทยถอนทหารออกจากฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงภายใน 1 เดือน นับตั้งแต่วันที่ 5 กันยายน ค.ศ. 1893 (พ.ศ. 2436) และข้อ 6 ระบุว่า ฝรั่งเศสจะตั้งอยู่ที่จังหวัดจันทบุรีจนกว่าจะดำเนินการตามสัญญา ค.ศ. 1893 (พ.ศ. 2436) เรียบร้อยแล้ว¹

ปัญหาการขูดคลองกระภายหลังวิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 (ค.ศ. 1893 หรือ พ.ศ. 2436)

ในการทำสัญญาเพื่อยุติปัญหากรณีพิพาทระหว่างราชอาณาจักรไทยกับราชอาณาจักรฝรั่งเศส ในวิกฤตการณ์เดือนกรกฎาคม ค.ศ. 1893 ราชอาณาจักรฝรั่งเศสได้ส่งนายเลอมีร์ เดอ วิลเลอส์ (Le Myre De Vilers) เป็นอัครราชทูตผู้เฝ้าอำนาจเข้ามาเจรจากับราชอาณาจักรไทย ในวันที่ 16 สิงหาคม ค.ศ. 1893 (พ.ศ. 2436) นอกจากเจรจาเพื่อทำสัญญาแล้ว หนังสือพิมพ์ไทม์ (Times) ฉบับวันที่ 17 สิงหาคม ค.ศ. 1893 (พ.ศ. 2436) ได้ลงข่าวว่านายเลอมีร์ เดอ วิลเลอส์ ได้รับคำสั่งให้ขอสัมปทานขุดคลองกระจากราชอาณาจักรไทยด้วย คลองนี้จะขุดระยะทางเกินร้อยโยงไปยังโขงอันให้ตนเอง และจะมีความสำคัญทางการเมือง

¹ วิจารณ์ กุ่มไพโรจน์, เรื่องเดิม, หน้า 344.

เท่า ๆ กับทางการค้า¹

ชาวนี้นำความไม่สบายใจให้กับนักการเมืองชาวอังกฤษ ยังผลให้ เซอร์ ชาร์ลส์ ดิลก์ (Sir Charles Dilke) ตั้งกระทู้ถามเซอร์ เอ็ดเวิร์ด เกรย์ (Sir Edward Grey) รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศในสภาผู้แทนราษฎร (House of Common) ว่ามีหนังสือพิมพ์อันลงข่าวทำนองนี้อีกหรือไม่ เพื่อจะได้แสดงต่อรัฐสภา² นอกจากนั้นนาย เคอร์ซอน (Mr. Curzon) ก็ได้ตั้งกระทู้ถามเพิ่มเติมว่า เซอร์ เอ็ดเวิร์ด เกรย์ สามารถแจ้งให้สภาผู้แทนราษฎรได้หรือไม่ว่าข่าวนี้เป็นความจริง และถ้าหากว่าไม่มีข้อมูลรัฐบาลอังกฤษจะขอคำชี้แจงจากรัฐบาลฝรั่งเศสหรือไม่³

เพื่อยุติข้อสงสัยดังกล่าว รัฐบาลอังกฤษจึงมีคำสั่งให้ นาวาโทโจนส์ (Jones) อัครราชทูตอังกฤษประจำกรุงเทพฯ สอบถามข้อเท็จจริงจากรัฐบาลไทย พร้อมทั้งแจ้งให้รัฐบาลไทยทราบว่ารัฐบาลอังกฤษจำเป็นต้องเข้ายุ่งเกี่ยวกับเรื่องนี้ทันที เพื่อพิทักษ์ผลประโยชน์ในคามสมบูรณ์ลาญ ถ้าหากว่าอิทธิพิเศษอันเป็นผลมาจากการให้สัมปทานชุกคลองตกเป็นของบริษัทยาอานาจออื่น⁴

¹F.O. 69/152, P.O. Sir C. Dilke, August 18, 1893, M. Myre De Vilers and Reports of Concession for Canal Across Isthmus of Kra.

²F.O. 69/152, Sir C. Dilke, to Ask the Under Secretary of State for Foreign Affairs, August 18, 1893.

³F.O. 69/152, Mr. Curzon, to Ask the Under Secretary of State for Foreign Affairs, August 21, 1893.

⁴F.O. 69/152, Captain Jones to Devawonge, No. 48, August 19, 1893.

ต่อมาเมื่อวันที่ 30 สิงหาคม สกเดียวกัน เจ้าพระยามหาโยธา ถักรราชทูตไทย
ประจำกรุงลอนดอน ได้มีหนังสือถึง เซอร์ โทมัส แซนเดอร์สัน (Sir Thomas
Sanderson) รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงการต่างประเทศว่า รัฐบาลไทยต้องการ
ทราบว่ารัฐบาลอังกฤษมีความเห็นอย่างไร ถ้าหากฝรั่งเศสใช้กำลังบังคับให้ไทยยก
สัมปทานขุดคลองให้ พร้อมทั้งแจ้งให้รัฐบาลอังกฤษทราบว่า ผลที่รัฐบาลไทยได้รับจากการ
ขุดคลองกระคงพอ ๆ กันกับที่รัฐบาลอังกฤษได้รับ คือ คลองจะทำให้ทั้งอังกฤษและไทย
อ่อนแอลง รวมทั้งจะกระทบกระเทือนผลประโยชน์ของอังกฤษด้วย¹ หนังสือฉบับนี้แสดง
เจตนารมณ์ของรัฐบาลไทยโดยย่อก็คือว่า นอกจากจะวิตกว่าฝรั่งเศสจะใช้กำลังบังคับให้ยก
สัมปทานขุดคลองให้แล้ว ยังแสดงให้เห็นว่ารัฐบาลไทยไม่ปรารถนาให้ฝรั่งเศสได้สัมปทาน
ขุดคลองด้วย

วันต่อมาเซอร์แซนเดอร์สัน แจ้งให้พระยามหาโยธาทราบว่า เรื่องนี้ดอร์คโรส
เบอร์รี มีความเห็นว่า

รัฐบาลไทยจะต้องยืนยันอย่างแข็งขันที่จะขอปฏิญญา
อังกฤษก่อนที่จะให้สัมปทานขุดคลอง เพราะในกรณีนี้จะทำให้
อังกฤษมีเสรีภาพอย่างเต็มที่ที่จะปฏิบัติภารกิจใด ๆ เพื่อรักษา
ไว้ซึ่งผลประโยชน์ที่สำคัญของอังกฤษซึ่งจะถูกกระทบกระ
เทือน³

¹F.O. 69/115, Marquis Maha Yotha to Sir J. Sanderson,
Private, August 30, 1893.

²F.O. 69/115, Sanderson to Marquis Maha Yotha, Private,
September 1, 1893.

³Ibid.

เพราะข้ออ้างนี้จะทำให้รัฐบาลอังกฤษมีเสรีภาพที่จะปฏิบัติภารกิจ ๆ ได้ คำตอบของ ลอร์ดโรสเบอรี แสดงให้เห็นว่า รัฐบาลอังกฤษไม่ปรารถนาจะให้ฝรั่งเศสขุดคลองกระ เชนเดียวกันกับรัฐบาลไทย การที่รัฐบาลอังกฤษเสนอทางออกให้รัฐบาลไทยเช่นนี้ ก็เพื่อ เปิดโอกาสให้รัฐบาลอังกฤษเข้าแทรกแซงเรื่องนี้ได้อย่างเต็มที่ และด้วยวิธีการดังกล่าว นี้เชื่อได้ว่า ฝรั่งเศสไม่มีทางจะได้สัมปทานขุดคลองอย่างเด็ดขาด

ในเวลาเดียวกันนี้ ลอร์ด คีฟเฟอร์ิน (Lord Dufferin) เอกอัครราชทูต อังกฤษประจำกรุงปารีสได้รับคำสั่งจากรัฐบาลให้ยื่นบันทึกต่อรัฐบาลฝรั่งเศส เพื่อแจ้ง เจตนาารมณ์ของรัฐบาลอังกฤษที่มีต่อโครงการขุดคลองกระ เพื่อปฏิบัติให้เป็นไปตามคำสั่ง ลอร์ดคีฟเฟอร์ินได้ยื่นบันทึกลงวันที่ 7 กันยายน ค.ศ. 1893 (พ.ศ. 2436) ต่อรัฐมนตรีต่าง ประเทศฝรั่งเศสว่า

การกระทำใด ๆ หรือโครงการทำนองเดียวกันนี้ซึ่งมีผล กระทบกระเทือนต่อดินแดนในปกครองบนคาบสมุทรมลายู ของสยาม ซึ่งตั้งอยู่ระหว่างเส้นรุ้งเขตเส้นเมันท์กับตะนาว ศรีของอังกฤษจะนำไปสู่การเกี่ยวของอย่างจริงจังกับสหราชอาณาจักร และรัฐบาลอังกฤษมีสิทธิที่จะประกาศว่า มหา อำนาจชาติที่สามจะต้องไม่ไ้ยอมให้ดำเนินการ โดยปราศ จากการอารักขาและความยินยอมของรัฐบาลอังกฤษ¹

¹F.O. 371/2101, Edward Parkes's confidential memorandum respecting the Kra Canal project, February 23, 1914, and British and foreign State Papers (B.F.S.P.), Vol.87,p.339. "...That any measured or projects of this kind affecting the Siamese possessions in the Malay Peninsula, lying as these do between the Straits Settlements and the British Indian possessions in Tennaserim, would seriously concern Great Britain, and Her Majesty's Government have a right to claim that they shall not be entrusted to the nationals of a third Power without their protectorate and consent."

ภายหลังที่ลอร์ดคัพเฟอร์ินได้รับคำตอบจากรัฐบาลฝรั่งเศสแล้ว จึงรายงานมายังรัฐบาลอังกฤษว่า "เพื่อเป็นการยืนยันเรื่องโครงการขุดคลองของฝรั่งเศส ข้าพเจ้าได้รับการบอกกล่าวว่า ไม่มีการพูดถึงเรื่องคลองหรือจุดมุ่งหมายเช่นที่ว่านี้ก็ไม่มีการติดต่อเลยไม่ว่าจะโดยทางเอกชน หรือทางราชการในกระทรวงการต่างประเทศฝรั่งเศสก็ตาม"¹

จากรายงานของลอร์ดคัพเฟอร์ินข้างต้นแสดงว่า รัฐบาลฝรั่งเศสปฏิเสธเรื่องการขอสัมปทานขุดคลองจากรัฐบาลไทย ซึ่งได้รับการวิจารณ์ว่า (เรื่องที่รัฐบาลฝรั่งเศสปฏิเสธ) ว่า ไม่เป็นความจริง² โดยให้เหตุผลว่าเรื่องโครงการขุดคลองที่ผ่านมาจะเป็นคำตอบได้อย่างที่ว่า กิจกรรมส่วนใหญ่เป็นของเอกชนมากกว่าที่จะเป็นของรัฐบาล³ นั่นคือ การขอสัมปทานขุดคลองจะเป็นงานที่ดำเนินการโดยชาวฝรั่งเศสเป็นส่วนใหญ่ และการขอสัมปทานครั้งนี้ก็คงจะเป็นกิจกรรมของเอกชนโดยมีรัฐบาลเป็นผู้หนุนหลัง ดังปรากฏว่าภายหลังที่รัฐบาลอังกฤษประกาศเจตนารมณ์ของตนให้เป็นที่ประจักษ์ต่อรัฐบาลฝรั่งเศสแล้วว่า ฝรั่งเศสจะขุดคลองไม่ได้โดยไม่ได้รับการยินยอมจากรัฐบาลอังกฤษ บริษัทมาเลย์เพนินซูลา เอ็กซ์พลอเรชัน ซินดิเคต (Malay Peninsula Exploration Syndicate) ซึ่งเป็นบริษัทที่นายเคอลองค์ โอนโครงการขุดคลองกระมาร่วมด้วย ได้มีแถลงการณ์ออกมาทันทีว่า บริษัทนี้ตั้งขึ้นเพื่อวัตถุประสงค์แรกคือ การสร้างคลองเดินเรือข้ามคอคอดกระ และผลประโยชน์ของบริษัทจะไม่ถูกกระทบกระเทือนในการกระทำใด ๆ ที่เกิดขึ้น⁴

¹B.F.S.G. Vol. 87, p. 320. Cited By V. G. Kiernan, op.cit., p. 156.

²Kiernan, op. cit., p. 157.

³Loc.cit.

⁴F.O. 371/2101, Edward Parkes, Confidential Memorandum Respecting the Kra Canal Project, op. cit.

คำแถลงการณ์ดังกล่าวเท่ากับเป็นการยืนยันตามวัตถุประสงค์ของบริษัทที่จะชุกคองให้ได้ และจากคำแถลงการณ์นี้อาจสันนิษฐานได้ว่า การขอสัมปทานชุกคองของนาย เดอมีร์ เคอ วิแลร์ส น่าจะเป็นไปตามแผนของบริษัชนี้ โดยมีนายเคอเองคเป็นผู้อำนวยการส่วนงาน แต่เมื่อการขอสัมปทานถูกรัฐบาลอังกฤษเข้าแทรกแซงอย่างจริงจัง จึงทำให้รัฐบาลฝรั่งเศสที่กรุงปารีสสังเกตเห็นที่จะทำโครงการนี้¹ ในที่สุดนายเดอมีร์ เคอ วิแลร์ส ก็ไม่คิดแบ่งที่จะขอสัมปทานชุกคองกระอักกออกไป

การขอสัมปทานชุกคองครั้งนี้นักกล่าวได้ว่า รัฐบาลไทยและรัฐบาลอังกฤษได้แสดงท่าทีคัดค้านอย่างจริงจัง โดยเฉพาะอย่างยิ่งรัฐบาลอังกฤษ เห็นได้จากการที่รัฐบาลอังกฤษได้แจ้งเจตนาพร้อมในเรื่องนี้ของตนให้รัฐบาลฝรั่งเศสทราบด้วย ซึ่งผิดกับครั้งก่อน ๆ ที่อังกฤษมีการแจ้งเจตนาพร้อมดังกล่าวให้ทางฝ่ายไทยทราบมากกว่า ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า รัฐบาลไทย ไม่นิยมยอมยกสัมปทานให้ชาวฝรั่งเศส ๆ ก็มีอาจที่จะชุกคองได้ สำหรับการขอสัมปทานชุกคองครั้งก่อน ๆ นั้น รัฐบาลฝรั่งเศสไม่เคยใช้มาตรการรุนแรงกับไทยเลย แต่หลังจากบทเรียนที่ได้รับจากวิกฤติการณ์ ร.ศ. 112 (ค.ศ. 1893 หรือ พ.ศ. 2436) รัฐบาลไทยก็มีอาจจะวางใจได้ว่าฝรั่งเศสจะไม่ใช้กำลังกับไทยอีก

การที่รัฐบาลอังกฤษแจ้งเจตนาพร้อมในเรื่องการชุกคองกระต่อรัฐบาลฝรั่งเศสโดยตรงในครั้งนี้ นับเป็นโอกาสเหมาะที่รัฐบาลไทยได้แสดงออกอย่างเปิดเผยว่ายินดีให้อังกฤษเข้าแทรกแซง ถ้าหากว่าฝรั่งเศสมีบังคับให้ไทยยกสัมปทานชุกคองให้ กอปรกับรัฐบาลอังกฤษมีนโยบายที่จะคัดค้านการชุกคองกระอยู่แล้ว ไม่ว่าจะกระทำโดยชาติใด เพราะจะเป็นการเปิดโอกาสใหม่หาอำนาจที่สาม เข้ามามีอิทธิพลและประโยชน์ในแหลมมลายู ซึ่งจะกระทบกระเทือนอิทธิพลและผลประโยชน์ของรัฐบาลอังกฤษในภูมิภาค และประการสุดท้ายอาจเป็นเพราะอังกฤษเกรงว่า ฝรั่งเศสจะใช้กำลังบีบบังคับไทยเหมือนดัง

¹Kiernan, op. cit., p. 157.

ที่เคยกทำสำเร็จมาแล้วในวิกฤตการณ์ ร.ศ.112 จึงรีบคัดค้านอย่างเต็มที่เสียก่อนที่
เหตุการณ์จะสายเกินแก้

ส่วนสาเหตุแห่งความล้มเหลวในการขอสัมปทานขุดคลองครั้งนี้ อาจเป็นเพราะ
การดำเนินนโยบายของอังกฤษโดยได้รับความเห็นชอบจากไทยซึ่งได้วางท่าทีในเรื่องนี้ที่
จะให้ผู้ขอสัมปทานขุดคลองได้รับการยินยอมจากรัฐบาลอังกฤษก่อน เมื่อพิจารณาเหตุผล
ทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจและทางยุทธศาสตร์แล้ว เป็นการยากที่รัฐบาลอังกฤษจะยินยอม
ให้ชาวฝรั่งเศสได้สัมปทาน นอกจากนี้เหตุผลที่สำคัญคือฝรั่งเศสยังไม่ประสงค์จะดำเนิน
เรื่องนี้อย่างจริงจังซึ่งจะเป็นการทำให้อังกฤษอันอาจนำไปสู่การขัดแย้งระหว่างกันได้
ดังจะเห็นได้จากการหลีกเลี่ยงภาวะวิกฤติ (ระหว่างอังกฤษกับฝรั่งเศส) เมื่อฝรั่งเศส
ดำเนินการปิดล้อมอ่าวไทย กล่าวคือในวันที่ 30 กรกฎาคม ค.ศ.1893 (พ.ศ.2436)
รัฐบาลอังกฤษที่กรุงลอนดอนได้รับโทรเลขจากกรุงเทพฯ ว่าผู้บัญชาการทหารเรือฝรั่งเศส
มีคำสั่งให้เรือปืนอังกฤษออกไปจากกรุงเทพฯ ซึ่งยังผลให้รัฐบาลอังกฤษตั้งมั่นтикไปปารีส
ว่า เรือปืนอังกฤษจะไม่ออกไปจากกรุงเทพฯ ถ้ารัฐบาลฝรั่งเศสไม่โทรเลขขอรัฐบาล
อังกฤษว่าผู้บัญชาการทหารเรือฝรั่งเศสมิได้มีคำสั่งไล่เรือปืนอังกฤษ และขออภัยในการที่
เรือลาดตระเวนฝรั่งเศสได้เห็นปืนท่าท่าจะยิงเรือลาดตระเวนอังกฤษที่ปากน้ำแล้ว ก็อาจ
จะทำให้เกิดปะทะกันระหว่างอังกฤษกับฝรั่งเศสในอ่าวไทย¹ ในกรณีเรื่องการขอสัมปทาน
ขุดคลองกระก็เช่นกัน ฝรั่งเศสคงไม่บังคับให้รัฐบาลไทยยกสัมปทานให้ เมื่อตระหนักว่า
การกระทำดังกล่าวจะนำไปสู่การเผชิญหน้ากันระหว่างตนกับอังกฤษ ด้วยเหตุดังกล่าวนี้
การขอสัมปทานขุดคลองกระของฝรั่งเศสจึงต้องยุติลงอีกครั้งหนึ่ง

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปฏิญญาระหว่างอังกฤษและฝรั่งเศสเพื่อรับรองอธิปไตยของไทย ค.ศ. 1896 (พ.ศ. 2439)
กับปัญหาการขุดคลองคอคกระ

ภายหลังวิกฤตการณ์ระหว่างไทยกับฝรั่งเศส ค.ศ. 1893 (พ.ศ. 2436) (ร.ศ. 112) รัฐบาลอังกฤษเกิดความวิตกกังวลด้วยเหตุหลายประการที่สำคัญ คือ ประการแรก รัฐบาลอังกฤษวิตกว่ารัฐบาลฝรั่งเศสจะขยายอิทธิพลของตนค้ำตะวันตกของอินโดจีนฝรั่งเศสออกไปตามใจชอบ ซึ่งจะเป็นอันตรายต่อเขตอิทธิพลของอังกฤษค้ำตะวันออก รัฐบาลอังกฤษมีเหตุผลที่จะวิตกเช่นนี้ได้เพราะรัฐบาลฝรั่งเศสเคยเรียกร้องให้รัฐบาลไทยยกเสียมราฐ และพระตะบองให้แก่ตนเมื่อครั้งวิกฤตการณ์ เดือนกรกฎาคม ค.ศ. 1893 (พ.ศ. 2436) ประการที่สอง รัฐบาลอังกฤษวิตกหาที่และอิทธิพลของเยอรมนี ซึ่งมีแนวโน้มเพิ่มมากขึ้นตั้งแต่ ค.ศ. 1888 (พ.ศ. 2431) ซึ่งเป็นปีที่รัฐบาลไทยตัดสินใจทำสัญญาว่าจ้าง แฮร์ เบทเก (Herr Bethge) วิศวกรเยอรมัน เป็นที่ปรึกษาและดำรงตำแหน่งเจ้ากรมรถไฟเป็นเวลา 5 ปี (ค.ศ. 1889-1904) วิศวกรเยอรมัน เป็นที่ปรึกษาและดำรงตำแหน่งเจ้ากรมรถไฟเป็นเวลา 5 ปี (ค.ศ. 1889-1904) (พ.ศ. 2432-2447) ซึ่งก่อนหน้านี้รัฐบาลไทยได้ว่าจ้างชาวเยอรมัน เข้ามาเป็นครูสอนและดำเนินงานต่าง ๆ อยู่ในกรมไปรษณีย์โทรเลขแล้ว ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่านอกจากเยอรมันจะมีอิทธิพลอยู่ในกรมไปรษณีย์โทรเลขแล้ว ก็เริ่มมีอิทธิพลในกรมรถไฟอีกแห่งหนึ่งด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งอิทธิพลของเยอรมันเริ่มปรากฏชัดเจนขึ้นเมื่อชาวเยอรมันได้รับความไว้วางใจจากรัฐบาลไทยให้เป็นผู้ร่างทางรถไฟสายโคราช ใน ค.ศ. 1889 (พ.ศ. 2432) ซึ่ง

¹G.S.Papadoupoulos, "England and The Near East 1896-1898," (Unpublished PH.D. Thesis, London University, 1950), p. 22.

●ited by Somsak Xuto, "British Foreign Policy Towards Siam 1890-1900" (Unpublished PH.D. Thesis, University of London, 1958), p. 273

แม้แต่รัฐบาลอังกฤษก็ยอมรับว่าอิทธิพลของเยอรมนีในประเทศไทยเริ่มขึ้นพร้อม ๆ กับการก่อสร้างทางรถไฟสายโคราช¹ นอกจากอิทธิพลทางการเมืองแล้ว เยอรมนีได้กลายเป็นคู่แข่งทางการค้าของอังกฤษ ที่เป็นอันตรายกว่าฝรั่งเศส ซึ่งมีนโยบายผูกพันอยู่แต่บริเวณลุ่มแม่น้ำโขง²

ประการที่สาม รัฐบาลอังกฤษวิตกกังวลเกรงว่าฝรั่งเศสจะรื้อฟื้นโครงการขุดคลองกระชั้นมาใหม่³ ทั้งนี้นับตั้งแต่สงครามที่ 1881 เป็นต้นมา จนกระทั่งถึง ค.ศ. 1893 (พ.ศ. 2436) เป็นช่วงระยะเวลาที่ชาวฝรั่งเศสพยายามอย่างยิ่งที่จะขอสัมปทานขุดคลองกระ ในขณะเดียวกันรัฐบาลอังกฤษก็พยายามคัดค้านอย่างแข็งขันที่จะไม่ให้รัฐบาลไทยยกสัมปทานขุดคลองให้กับผู้ใดโดยไม่ได้รับความยินยอมจากอังกฤษก่อน ทั้งนี้เพราะเป็นที่ยอมรับกันว่าคลองที่ขุดขึ้นจะมีความสำคัญอย่างยิ่งยวดทั้งทางการเมืองและทางการค้า และโดยเฉพาะอย่างยิ่งทางยุทธศาสตร์ รัฐบาลอังกฤษเกรงว่าถ้าฝรั่งเศสได้เป็นผู้ขุดคลอง อันตรายอย่างใหญ่หลวงจะเกิดขึ้นกับสิงคโปร์ทันที เพราะฉะนั้นรัฐบาลอังกฤษจึงมีความเห็นว่าถ้าจะตองขุดคลองขึ้นแล้ว ชาวอังกฤษควรจะเป็นผู้ขุดเพราะจะทำให้อันตรายที่จะเกิดขึ้นกับสิงคโปร์ลดน้อยลง ด้วยเหตุนี้โครงการขุดคลองของฝรั่งเศสจึงล้มเหลวเรื่อยมา แต่ชาวฝรั่งเศสก็หาได้ละความพยายามที่จะรื้อฟื้นขึ้นมาใหม่ไม่

¹F.O. 371/333, Ralph Paget To F.O., No. 43, May 27, 1907.

²George L. Lafuze, "Great Britain, France and Siamese Question 1885-1904" (Unpublished PH.D. Thesis University of Illinois, 1935), p. 175.

³Chandran Jeshurun, "The Anglo-French Dclaration of January 1896 and The Independence of Siam," J.S.S. LV111, 2 (July, 1970), p. 107.

การรื้อฟื้นโครงการชุกคลองกระของชาวฝรั่งเศสใน ค.ศ. 1893 (พ.ศ. 2436) ทำความวิตกกังวลให้กับรัฐบาลไทยและรัฐบาลอังกฤษมาก เพราะเกรงว่าฝรั่งเศสอาจจะใช้กำลังบีบบังคับให้ยกสัมปทานให้ พฤติกรรมของฝรั่งเศสที่ปฏิบัติต่อไทยในวิกฤติการณ์ พ.ศ. 112 ทำให้รัฐบาลอังกฤษมีอากว้างใจได้ว่าฝรั่งเศสจะไม่คิดชุกคลองอีก ประกอบกับ มีการวิพากษ์วิจารณ์เรื่องนี้ในหน้าหนังสือพิมพ์ซึ่งชี้ให้เห็นว่าการชุกคลองจะทำให้รัฐบาล อังกฤษเสียประโยชน์ เช่น บทบรรณาธิการหนังสือพิมพ์ นิวยอร์ก ทรีบูน (New York Tribune) ฉบับวันที่ 3 กันยายน ค.ศ. 1893 (พ.ศ. 2436) ได้แสดงความคิดเห็นว่า ถ้าชาวฝรั่งเศสได้ชุกคลอง คลองจะทำลายความอุดมสมบูรณ์ของสิงคโปร์ และจะตัดเส้นทาง การติดต่อทางบกระหว่างสิงคโปร์ พม่า และอินเดีย¹

ด้วยความวิตกกังวลทั้งสามประการนี้ ทำให้รัฐบาลอังกฤษเห็นความจำเป็นที่จะต้องหันมาเจรจากับฝรั่งเศสในการแบ่งเขตอิทธิพลระหว่างกัน โดยให้ไทยเป็นรัฐกันกระ ทบ (Buffer State) ทั้งนี้ นอกจากจะสกัดกั้นไม่ให้ฝรั่งเศสขยายเขตอิทธิพลในบริเวณ ดุ่มแม่น้ำโขงตอนบนตามใจชอบแล้ว ยังเป็นการถ่วงดุลอิทธิพลและความก้าวหน้าที่ของ เยอรมนีในประเทศไทย² รวมทั้งเพื่อให้ประเทศไทยยังคงเป็นรัฐเอกราช ซึ่งจะเป็นประโยชน์ ต่ออังกฤษเองทางการเมืองและทางการค้า ดังนั้นรัฐบาลอังกฤษจึงเปิดการเจรจากับรัฐ บาลฝรั่งเศสใน ค.ศ. 1895 (พ.ศ. 2438) วัตถุประสงค์ที่สำคัญคือการป้องกันการชุกคลอง ผ่านคอคอดกระของชาวฝรั่งเศส

อันที่จริงแล้ว เรื่องการแบ่งเขตอิทธิพลระหว่างอังกฤษกับฝรั่งเศสนั้น รัฐบาล ฝรั่งเศสเคยเสนอรัฐบาลอังกฤษแล้วแต่ได้รับการปฏิเสธจากอังกฤษเสมอมา เช่นภายหลัง

¹New York Tribune, September 3, 1893, Cited by William J. Ronan, op.cit., p. 408.

²Papadoupoulos, op.cit., p. 22.

ที่รัฐบาลอังกฤษผนวกพม่าตอนบนและฝรั่งเศสได้ฉวยทั้งประเทศเป็นอาณานิคม รัฐบาลฝรั่งเศสเสนออังกฤษให้ไซแมน้ำโขงเป็นเส้นกั้นพรมแดนระหว่างอาณานิคมของทั้งสองชาติ แต่รัฐบาลอังกฤษปฏิเสธ เนื่องจากเขตแดนของฝรั่งเศสยังขยายมาไม่ถึงไซแมน้ำโขง และที่สำคัญก็คือประเทศไทยใหญ่ ซึ่งอยู่ที่ใต้การปกครองของอังกฤษมีเขตแดนครอบคลุมมาถึงฝั่งซ้ายของไซแมน้ำโขงด้วย ดังนั้นรัฐบาลอังกฤษจึงเห็นว่าประเทศที่จะต้องทำการตกลงเรื่องเขตแดนด้วย คือ ไทยและจีนไม่ใช่ฝรั่งเศส¹

ในเดือน เมษายน ค.ศ.1889 (พ.ศ.2432) นายวัตคิงตอง (M.Waddington) เอกอัครราชทูตฝรั่งเศสประจำลอนดอนยื่นข้อเสนอต่อลอร์ดซอลส์เบอรี (Lord Salisbury) นายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศอังกฤษว่า

รัฐบาลฝรั่งเศสมีความปรารถนาให้ไทยเป็นอาณานิคมที่มั่นคงแข็งแรงและมีอิสระ เพื่อเป็นคั่นแดนกั้นระหว่างเขตแดนของอังกฤษกับฝรั่งเศส ฝรั่งเศสมีความจำเป็นประการแรก คือ ต้องการปักปันพรมแดนระหว่างไทยกับฝรั่งเศสให้แน่นอน ซึ่งความปรารถนาข้อนี้ตรงกับของรัฐบาลอังกฤษที่ต้องการปักปันเขตแดนของพม่าเช่นกัน สำหรับเขตแดนของอาณานิคมฝรั่งเศสในอินโดจีน ฝรั่งเศสไม่ประสงค์ขยายไปถึงหลวงพระบาง จึงขอเสนอขีดเส้นคั่นที่ศัวันออกของหลวงพระบางลงมาทางใต้จรดฝั่งไซแมน้ำโขง แล้วอาศัยไซแมน้ำโขงเป็นเขตคั่นระหว่างไทยกับฝรั่งเศสจนเข้ามาในเขตของเขมร...²

¹Jeshurun, *op.cit.*, p. 107.

²บันทึกการเจรจาระหว่างนายวัตคิงตองกับลอร์ดซอลส์เบอรี อ้างไว้ในจดหมายโต้ตอบระหว่างลอร์ดโรสเบอรี กับ นายวัตคิงตอง ลงวันที่ 3 เมษายน ค.ศ.1893 (พ.ศ.2436) และบันทึกของลอร์ดซอลส์เบอรี ลงวันที่ 27 สิงหาคม ค.ศ.1889 (พ.ศ.2432) อ้างไว้ในจดหมายของลอร์ดโรสเบอรี ซึ่งปรากฏอยู่ใน กบศ., ผ. 18 1/4.

ต่อมาในเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ.1892 (พ.ศ.2435) นายวัดดิงตอง ได้ยื่นข้อเสนอต่อรัฐบาลอังกฤษว่า เพื่อหลีกเลี่ยงการขัดแย้งระหว่างรัฐบาลอังกฤษและฝรั่งเศส ทั้งสองชาติควรตกลงกันว่า จะไม่ขยายเขตอิทธิพลของตนให้เลยแม่น้ำโขงออกไปในบริเวณแม่น้ำโขงตอนบน¹

ข้อเสนอของรัฐบาลฝรั่งเศสที่จะใช้แม่น้ำโขงเป็นเส้นแบ่งเขตอิทธิพลระหว่างกันได้รับการปฏิเสธจากรัฐบาลอังกฤษเสมอ นั่น เพราะเป็นนโยบายของรัฐบาลอังกฤษที่มุ่งรักษาผลประโยชน์ของคนไว้เป็นสำคัญ และพยายามระมัดระวังที่จะไม่ผูกมัดตัวเองแต่อย่างใด² แต่ต่อมาเมื่อสถานการณ์ระหว่างประเทศแปรเปลี่ยนไป การแบ่งเขตอิทธิพลระหว่างอังกฤษกับฝรั่งเศส เพื่อให้ไทยเป็นรัฐกั้นชนระหว่างอาณานิคมทั้งสองจึงเป็นความคิดที่เหมาะสมและจะเป็นประโยชน์ต่ออังกฤษทางการเมืองและการค้า ซึ่งเป็นนโยบายของรัฐบาลอังกฤษในขณะนั้น ดังที่นักประวัติศาสตร์คนหนึ่งได้เขียนสรุปไว้ถึงวัตถุประสงค์ของอังกฤษในการทำปฏิญญากับฝรั่งเศสใน ค.ศ.1896 (พ.ศ.2439) ซึ่งสรุปสาระสำคัญได้ดังนี้

1. อังกฤษจะไม่ยอมให้มหาอำนาจชาติใดเข้ามายุ่งเกี่ยวในแหลมมลายูของไทย
2. อังกฤษต้องการรักษาไทยไว้เป็นรัฐเอกราช เพราะอังกฤษไม่ต้องการมีเขตแดนร่วมกับฝรั่งเศส
3. อังกฤษไม่ต้องการเห็นผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของตนในประเทศไทยตกเป็นของชาติอื่น
4. อังกฤษไม่ต้องการให้ฝรั่งเศสดำเนินการขูดคอกคอดกระ

¹ หจข., ต. 2/2 กรมหลวงเทเวศร์โรโปการ กรามทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สำเนาที่ 5/1308 ลงวันที่ 17 เมษายน ร.ศ.111.

² จีราภรณ์ สถาปนาวรรณนะ, เรื่องเดิม, หน้า 48.

ด้วยเหตุผลดังกล่าวนี้รัฐบาลอังกฤษจึงรีบเปิดการเจรจากับรัฐบาลฝรั่งเศสทันที ใน ค.ศ. 1895 (พ.ศ. 2438) การเจรจาใช้เวลาไม่นาน เพราะ เรื่องดังกล่าวเคย เป็นความค้ำใจของรัฐบาลฝรั่งเศสมาก่อน ได้มีการลงนามในความตกลงระหว่างกันในวันที่ 18 มกราคม ค.ศ. 1896 (พ.ศ. 2439) ระหว่างลอร์ดซอดด์เบอรี รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศกับ นายเดอ กูรแซล (M. De Courcel) เอกอัครราชทูตฝรั่งเศสประจำอังกฤษ มีความทั้งหมด 6 มาตราที่เกี่ยวข้องกับประเทศไทยอยู่ใน 3 มาตราแรก ซึ่งมีสาระดังนี้

ข้อ 1. ทั้งสองประเทศให้สัญญาต่อกันว่าจะไม่ส่งกองทหารเข้ามาในบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาในว่ในกรณีใด ๆ รวมทั้งการส่งทหารเข้าไปในเขต 25 กิโลเมตรของดินแดนแก่งกล่าว ตลอดจนการส่งเรือรบเข้าไปในแม่น้ำโขงและจะไม่ขอลิทธิจากไทยเป็นพิเศษมากไปกว่าอีกฝ่ายหนึ่ง

ข้อ 2. ทั้งสองชาติจะชำระไว้ซึ่งเอกราชของประเทศไทยและจะไม่ทำความตกลงอย่างหนึ่งอย่างใดกับมหาอำนาจชาติที่ 3 เพื่อฉกฉวยผลประโยชน์ ซึ่งตนถูกจำกัดลงโดยความตกลงนี้

ข้อ 3. อังกฤษและฝรั่งเศสยอมรับว่าแม่น้ำโขงเป็นขอบเขตแห่งอิทธิพลระหว่างประเทศทั้งสอง²

ปฏิญญาระหว่างอังกฤษและฝรั่งเศสฉบับนี้ทำความพอใจให้กับรัฐบาลไทย เพราะเท่ากับเป็นการรับรองความเป็นกลางของไทยในบริเวณลุ่มน้ำเจ้าพระยา จนได้รับการวิพากษ์วิจารณ์ว่าปฏิญญานี้ช่วยให้ไทยรักษาเอกราชไว้ได้ เพราะมหาอำนาจที่เป็น

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹Jeshurun, op.cit., p. 117.

²F.O. 67/174, Declaration Between Great Britain and France, January 15, 1896.

อันตรายต่อเอกราชและอธิปไตยของไทยในขณะนั้นมีเพียงอังกฤษและฝรั่งเศส เมื่อมหาอำนาจทั้งสองตกลงแบ่งเขตอิทธิพลของกันและกันอย่างเป็นลวดยลักขมอักษรแล้วก็ยากที่อีกฝ่ายหนึ่งจะละเมิดได้ ทั้งนี้เพราะว่าต่างฝ่ายต่างจับตาคูความเคลื่อนไหวของกันและกัน ในการกระทำใด ๆ ที่จะเป็นอันตรายต่อเอกราชและบูรณภาพของไทย จึงเท่ากับเกิดการรั้งและดวงอำนาจ (Checks and Balances) ขึ้นในประเทศไทย แต่ถึงกระนั้นก็ตามมีการวิพากษ์วิจารณ์ว่าปฏิญญานับนี้ก็ได้ประกันเอกราชของไทยแต่อย่างใดไม่ เพราะอังกฤษหรือฝรั่งเศสอาจละเมิดอธิปไตยของไทยได้อีกฝ่ายหนึ่งยินยอม แต่จากข้อเท็จจริงในประวัติศาสตร์ ปรากฏว่ามหาอำนาจทั้งสองต่างเคารพและปฏิบัติตามปฏิญญานับนี้อย่างเคร่งครัด ฉะนั้นจึงปฏิเสธไม่ได้ว่าปฏิญญานับนี้มีส่วนช่วยรักษาเอกราชของไทยไว้ในช่วงเวลาที่มีการแผ่ขยายลัทธิอาณานิคมของชาติมหาอำนาจในภูมิภาคนี้กำลังมีแรงผลักดันสูงสุด (highest stage of imperialism) ในระยะทศวรรษสุดท้ายของคริสต์ศตวรรษที่ 19

สำหรับผลที่เกิดจากปฏิญญานับนี้คือปัญหาการชุกคดองกระ กล่าวได้ว่าปฏิญญาระหว่างอังกฤษกับฝรั่งเศส ค.ศ. 1896 (พ.ศ. 2439) เป็นมาตรการป้องกันการชุกคดองกระของชาวฝรั่งเศสได้อย่างวิเศษสุด เพราะรัฐบาลฝรั่งเศสยอมรับว่าคาบสมุทรมณฑลยูนนานเป็นเขตอิทธิพลของรัฐบาลอังกฤษ ซึ่งคนไม่มีโอกาสจะเข้าไปชุกคดองกระ หรือกระทำการใด ๆ ได้ดังที่นายเลมีร์ (M. CH. Lemire) ได้วิพากษ์วิจารณ์โครงการชุกคดองเกา ๆ ของชาวฝรั่งเศสลงในหนังสือพิมพ์ คูรีเออร์ ไคฟง (Courrier d' Haiphong) ใน ค.ศ. 1901 (พ.ศ. 2444) ซึ่งเขาไม่สนับสนุนให้ฝรั่งเศสรื้อฟื้นในโครงการชุกคดองขึ้นมาใหม่ เพราะ เห็นว่าสายเกินไป ทั้งนี้เนื่องจากปฏิญญาระหว่างอังกฤษกับฝรั่งเศส ค.ศ. 1896 (พ.ศ. 2439) ทำให้ดินแดนในคาบสมุทรมณฑลยูนนานทั้งหมดรวมทั้งคอคอดกระตกเป็นของอังกฤษ ด้วยเหตุนี้โครงการ (ชุกคดองกระ) จึงเลิกกันไปเหมือนกับโครงการส่วนมากของอาณานิคมฝรั่งเศส¹

¹F.O. 69/222, Archer To Lansdowne, No. 50, July 15, 1901.

โดยที่ปฏิญญาระหว่างอังกฤษกับฝรั่งเศส ค.ศ. 1896 (พ.ศ. 2439) มิสามารถทำให้ชาวฝรั่งเศสหรือพื้นโครงการชุกคลองขึ้นมาทำได้โดยลำพัง จึงปรากฏว่ามีชาวฝรั่งเศสผู้มองเห็นการณ์ไกลคนหนึ่ง คือ บารอง เทกซเทอร์ เคอ ราวิซี (Baron Textor De Ravisi) ได้เสนอให้อังกฤษร่วมมือกับฝรั่งเศสชุกคลองกระชั้นเพื่อประโยชน์ทั้งสองฝ่ายร่วมกัน ดังข้อเสนอของเขาที่ว่า

ประเทศฝรั่งเศสไม่สามารถปล่อยให้ตัวเองถูกปิดกั้นใน
 อาณาไทยโดยชาวอังกฤษได้ครอบครองคาบสมุทรฉะบวย เรือ
 ฝรั่งเศส เรืออังกฤษและเรือชาติอื่น ๆ มีสิทธิที่จะบนระยะ
 ทางสู่ทะเลจีนใต้ขึ้นลงและหลีกเลี่ยงอันตรายที่เกิดจากช่อง
 แคบมะละกา... ทำให้อังกฤษยกเลิกการคุ้มครองชาวจีน
 ในประเทศไทย (ไม่มีทางทำได้) และช่วยเราชุกคลองกระ
 (ไม่สามารถจะชุกได้) ที่จะทำให้เป็นกลางอย่างเคร่งครัด
 เพื่อว่าคลองจะสามารถให้บริการอย่างเท่าเทียมกันทั้งทาง
 การค้าและการป้องกันอาณาเขตของสองพันธมิตร ผู้ซึ่งจะ
 ปกครองตะวันออกไกลบนพื้นฐานแห่งความเสมอภาค¹

ข้อเสนอของบารอง เทกซเทอร์ เคอ ราวิซี เป็นข้อเสนอที่เป็นทางออกที่ฉลาด
 ในอันที่จะรื้อฟื้นโครงการชุกคลองขึ้นอีกครั้ง โดยไม่ละเมิดข้อตกลงในปฏิญญา ค.ศ. 1896
 (พ.ศ. 2439) อย่างไรก็ตามแม้ว่าชาวอังกฤษบางคนจะไม่เห็นด้วยกับความคิดของชาว
 ฝรั่งเศสที่ว่าคลองกระจะกึ่งการค้าของตะวันออกไกลจากสิงคโปร์มายังไซ่ง่อน แต่ก็ไม่

¹ Baron Textor Ravisi, "The Anglo-French Declaration of January 1896," Asiatic Quarterly Review, 1, No. 2 (March-June, 1896), quoted in "The Anglo-French Agreement Regarding Siam and the Malay Peninsula," Asiatic Quarterly Review, 2, No. 3 (July-October, 1896), p. 179.

มีทางที่จะทำให้รัฐบาลอังกฤษเห็นด้วยได้ เพราะเป็นเรื่องที่ขัดกับนโยบายที่ว่า จะต้องไม่ให้มีการชุกคลองกระชั้น เพราะฉะนั้นจึงกล่าวได้ว่าปฏิญญาระหว่างอังกฤษกับฝรั่งเศส ค.ศ. 1896 (พ.ศ. 2439) ยังผลให้รัฐบาลอังกฤษสามารถป้องกันการชุกคลองจากชาวฝรั่งเศสได้อีกครั้งหนึ่ง

นายโอลารอฟสกี อัครราชทูตรัสเซียประจำกรุงเทพฯ เคยแสดงความเห็นเกี่ยวกับท่าทีของฝรั่งเศสที่มีต่อประเทศไทยซึ่งพาดพิงถึงคลองกระวา ศัตรูของฝรั่งเศสในโซไทยแต่เป็นอังกฤษรัฐบาลฝรั่งเศสไม่ปรารถนาจะทำลายไทย เพราะไทยเป็นรัฐกันชนที่แบ่งเขตอิทธิพลของอังกฤษกับฝรั่งเศส โดยเฉพาะอย่างยิ่งตามปฏิญญาระหว่างอังกฤษกับฝรั่งเศส ค.ศ. 1896 (พ.ศ. 2439) ปฏิญญานี้บังคับกล่าวเป็นเครื่องกีดขวางไม่ให้ประเทศฝรั่งเศสสามารถรื้อฟื้นโครงการชุกคลองกระชั้นมาอีกได้ แม้ว่ารัฐบาลไทยจะยินยอมเปิดแลกเปลี่ยนกับการยุติข้อพิพาทในขณะนั้นก็ตาม¹

ผู้เขียนไม่เห็นด้วยกับความเห็นของนายโอลารอฟสกีในประเด็นที่ชี้ให้เห็นได้ ทั้งนี้เพราะจากการศึกษาปัญหาเรื่องนี้มาตั้งแต่ต้นจะเห็นว่ารัฐบาลอังกฤษคัดค้านโครงการชุกคลองกระของชาวฝรั่งเศสอย่างเต็มที่ เพราะการชุกคลองนอกจากจะเสริมสร้างอิทธิพลทางการเมืองผลประโยชน์ทางการค้า และโดยเฉพาะอย่างยิ่งผลประโยชน์ทางด้านยุทธศาสตร์ให้กับฝรั่งเศสแล้ว ยังกระทบกระเทือนอิทธิพลและผลประโยชน์ในค้ำดังกล่าวของอังกฤษ ซึ่งแม้แต่ นายโอลารอฟสกีเองก็เห็นด้วยว่าถ้าฝรั่งเศสชุกคลองกระชั้น สิงคโปร์จะถูกกระทบกระเทือนอย่างหนัก ความสำคัญทางการค้าจะถูกทำลายลง¹ ประการ

¹ PKD...II, "Document No. 72: Dispatch from A.E. Olarlovsky to M.N. Muravev Concerning the interests of Great Britain, France and Russia in Siam, No. 51, Bangkok, August 1, 1898," p. 167.

² Loc. cit.

ที่สอง รัฐบาลไทยตระหนักดีว่าถ้าให้สัมปทานขุดคลองแก่ชาวฝรั่งเศส จะเกิดความบาดหมางขึ้นกับรัฐบาลอังกฤษ เพราะรัฐบาลอังกฤษเห็นไทยอยู่เสมอว่าการให้สัมปทานขุดคลองกระแถไครก็ตาม จะต้องได้รับการปรึกษาและยินยอมจากรัฐบาลอังกฤษก่อน และเท่าที่ผ่านมานั้น รัฐบาลอังกฤษคัดค้านโครงการขุดคลองกระของฝรั่งเศสอย่างเต็มที่ ถ้าหากว่ารัฐบาลไทยถึงขั้นที่จะยกสัมปทานให้ฝรั่งเศส ผลที่ตามมาก็คือ อังกฤษจะถือโอกาสผนวกดินแดนส่วนนี้ของแหลมมลายูเข้าเป็นรัฐอารักขาของอังกฤษ ซึ่งรัฐบาลไทยเองตระหนักเรื่องนี้มาตั้งแต่ปลายรัชกาลที่ 4 การเรียกร้องให้ผนวกดินแดนทางภาคเหนือของแหลมมลายูมาเป็นของอังกฤษมีมาตลอดตั้งแต่ครั้งหลังของคริสตศตวรรษที่ 19 และได้ทวีความเข้มข้นเรื่อย ๆ ประการที่ 3 พฤติกรรมของรัฐบาลฝรั่งเศสที่ประพฤติปฏิบัติต่อไทยในปัญหาเรื่องเขตแดนก็ดี และโดยเฉพาะอย่างยิ่งในวิกฤติการณ์ ร.ศ. 112 ตลอดจนการเข้ายึดครองเมืองจันทบุรีไว้ก็ดี สิ่งเหล่านี้สร้างความชอกช้ำให้กับรัฐบาลไทยอย่างยิ่ง จึงเป็นไปได้ที่รัฐบาลไทยจะยินยอมยกสัมปทานให้ฝรั่งเศสเพื่อยุติข้อพิพาทในเรื่องดินแดน โดยเฉพาะในระยะตั้งแต่ ค.ศ. 1893 (พ.ศ. 2436) เป็นต้นมา ไทยถือว่าฝรั่งเศสเป็นศัตรูตัวฉกาจของไทย

อนุสัญญาฉบับระหว่างไทยและอังกฤษ ค.ศ. 1897 (พ.ศ. 2440) กับปัญหาการขุดคลองกระ

มูลเหตุแห่งการลงนามในอนุสัญญาฉบับระหว่างไทยและอังกฤษ ค.ศ. 1897 (พ.ศ. 2440) (The Anglo-Siamese Secret Convention of 1897 (พ.ศ. 2440) พอสรุปได้ ดังนี้

1. มูลเหตุฝ่ายรัฐบาลอังกฤษ แม้ว่าการลงนามในปฏิญญากับฝรั่งเศส ค.ศ. 1896 (พ.ศ. 2439) จะทำให้อังกฤษไม่ต้องวิตกกังวลเรื่องอิทธิพลของฝรั่งเศสในประเทศไทยแล้วก็ตาม¹ แต่อังกฤษยังคงวิตกต่อการแทรกแซงของมหาอำนาจอื่น โดยเฉพาะอย่าง

¹ Minton F. Goldman, "Franco-British Rivalry Over Siam, 1896-1904," Journal of Southeast Asian Studies, III, No. 2. (September, 1972), 227.

บิงเยอรมนีและรัสเซียในคาบสมุทรมลายู ดังจะเห็นได้ว่าเมื่อมีข่าวในหน้าหนังสือพิมพ์ แสตนคาร์ด (Standard) ของอังกฤษ ฉบับวันที่ 10 ธันวาคม ค.ศ. 1893 (พ.ศ. 2436) ว่า เยอรมนีเปิดการเจรจาลับกับรัฐบาลไทยขอเช่าดินแดนตอนเหนือของเกาะบีนังเพื่อใช้เป็นสถานีเชื้อเพลิงและศูนย์การค้าในตะวันออก ข่าวนี้ทำให้รัฐบาลอังกฤษตกใจมาก ดังปรากฏว่ารัฐมนตรีว่าการกระทรวงอาณานิคมอังกฤษถึงกับเสนอให้เตือนไทยไม่ให้ยกดินแดนใหม่หาอำนาจที่สาม พร้อมทั้งเสนอให้มีการทำความตกลงระหว่างมหาอำนาจอังกฤษ ฝรั่งเศส และเยอรมนี เพื่อประกันความเป็นกลางของช่องแคบคอเคซัส หรือแม้แต่ประเทศไทยทั้งประเทศ แคดอร์ค ซอดด์เบอร์รี่ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงต่างประเทศไม่เห็นด้วยที่จะรวมมือกับเยอรมนี กล่าวกันว่าเยอรมนีเป็นชาติที่รัฐบาลอังกฤษมีเป้าหมายสำคัญที่จะกีดกันออกไปจากคาบสมุทรมลายู จนเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้รัฐบาลอังกฤษทำอนุสัญญาฉบับกับรัฐบาลไทย²

สำหรับรัสเซียแม้ว่าจะยังไม่มีอิทธิพลและผลประโยชน์ทางการค้าในประเทศไทยมาก เช่น เยอรมนี แต่รัสเซียก็เป็นคู่แข่งที่สำคัญของอังกฤษในตะวันออกไกล ความพยายามของรัสเซียที่จะมีสถานีเชื้อเพลิงของตนเองขึ้นในคาบสมุทรมลายู ทำให้ความไม่สบายใจให้กับรัฐบาลอังกฤษ เพราะตระหนักดีว่าถ้ารัฐบาลรัสเซียประสบความสำเร็จในการตั้งสถานีเชื้อเพลิงขึ้นในบริเวณดังกล่าว ไม่เพียงแต่จะกระทบกระเทือนผลประโยชน์ของอังกฤษในมลายูและส่วนอื่นของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เท่านั้น แต่ยังทำให้กลยุทธ์อำนาจรัสเซียสร้างขึ้นได้ในตะวันออกไกลเพิ่มขึ้นด้วย ความวิตกของรัฐบาลอังกฤษเริ่มปรากฏ

¹F.O. 69/145, G.S.Clarke's Memorandum, To Meade, Enclosure 1, in. 1. December 22, 1890.

²Chandran Jeshurun, "Britian and The Siam Malay States, 1892-1904:A Comment," The Historical Journal., 3 (1972), 479.

ชัดเจนขึ้นในต้น ค.ศ. 1893 (พ.ศ. 2436) เมื่ออัครราชทูตอังกฤษประจำกรุงเทพฯ
รายงานเวกกงสุลรัสเซียที่สิงคโปร์ได้พยายามเจรจาขอเช่าสัมปทานเกาะภูเก็ตจากรัฐบาล
ไทย เพื่อให้เป็นสถานีเชื้อเพลิง¹ แม้ว่าตามรายงานข้างต้นความพยายามของรัสเซีย
จะไม่ประสบความสำเร็จ แต่กระทรวงอาณานิคมได้พิจารณารายงานดังกล่าวด้วยความระมัด
ระวัง และมีความเห็นว่า

เป็นสิ่งที่ไม่พึงปรารถนาอย่างยิ่ง ที่มหาอำนาจยุโรปอื่น
ใดนอกจากอังกฤษจะสมควรมีสถานีเชื้อเพลิง หรือแม่แต่ผล
ประโยชน์อื่น ๆ อยู่ในคาบสมุทรมลายู ไม่ว่าที่จุดใดก็ตามบน
ฝั่งทะเลทั้งสอง นับจากเขตแดนตะนาวศรีลงไปจนถึงสิงคโปร์²

นอกจากนี้รัฐบาลอังกฤษยังเกรงว่ารัฐบาลไทยมีอาจคัดค้านการแทรกแซงของ
มหาอำนาจชาติอื่นในคาบสมุทรมลายูที่จะเข้ามาในรูปการค้าได้ เพราะแม้ว่าไทยจะมี
สิทธิเหนือดินแดน ตรัง กานู และหริบรี แต่บางครั้งสุดตานเมืองเหล่านี้ก็ไม่ยอมรับอำนาจ
ของไทย ทำให้รัฐบาลอังกฤษวิตกว่าชาวต่างชาติอาจจะชักจูงสุดตานเมืองเหล่านี้ให้เปิด
ความสัมพันธ์โดยตรงขึ้น เพื่อที่จะสร้างท่าเรือสถานีเชื้อเพลิง หรือขอตินเพื่อลงทุนทาง
การค้าอื่นอันจะนำไปสู่การแทรกแซงในคาบสมุทรมลายู³

การที่รัฐบาลอังกฤษหวงแหนคาบสมุทรมลายูก็ด้วยเหตุที่ดินแดนส่วนนี้อุดมไปด้วย

¹FOCP/111, James to Lord Rosebery, Telegrams, No. 77,
August 27, 1893.

²FOCP/111, CO to FO, No. 349, Confidential August 29, 1893.

³Thamsook Numnonda "The Anglo-Siamese Secret Convention
of 1897," JSS, 53, pt.1 (January, 1968), 46.

ทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะแร่ดีบุก อีกทั้งมีความสำคัญทางการค้าและทางยุทธศาสตร์
 ของภูมิภาคนี้และตะวันออกไกล ดังที่กระทรวงต่างประเทศและกระทรวงอาณานิคมอังกฤษ
 ต่างยอมรับว่า "ใครก็ตามที่ได้เป็นเจ้าของคาบสมุทรมลายู (มลายู) จะได้เป็นผู้ควบคุมเส้น
 ทางไปยังตะวันออกไกลสิงคโปร์เป็นทางแยกในเอเชียใต้ คุณค่าครึ่งหนึ่งของมันจะอัตราชาน
 ไปถ้าหากความหาอำนาจอื่นใดครอบครองตอนเหนือของสิงคโปร์ที่คอคอของคาบสมุทรมลายู"¹

2. มูลเหตุฝ่ายไทย เนื่องจากดินแดนในคาบสมุทรมลายูของไทยเป็นส่วนใหญ่
 นอกขอบเขตของปฏิญญาระหว่างอังกฤษและฝรั่งเศส ค.ศ. 1896 (พ.ศ. 2439) ที่รับรอง
 อธิปไตยของไทยในบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ทำให้รัฐบาลไทยไม่ไว้วางใจและมั่นใจ
 ในบูรณาการแห่งดินแดนส่วนนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งหัวเมืองมลายูประเทศราชของไทย
 เพราะรัฐบาลอังกฤษที่เสกสรรเซนต์เคลเมนต์มีนโยบายที่จะผนวกดินแดนดังกล่าวเข้าอยู่ใน
 อาณัติของตน ต่อมาเมื่อเซอร์ คลิเมนต์ สมิธ (Sir Clement Smith) ~~อธิบดีกรมการ~~
 การประจำเสกสรรเซนต์เคลเมนต์ได้ปราศรัยแนะนำให้อังกฤษขยายอำนาจขึ้นมาทางเหนือ
 ของคาบสมุทรมลายู ทำให้รัฐบาลไทยจึงวิตกกังวลมาก รัฐบาลอังกฤษฉวยโอกาสที่ไทย
 กำลังตกใจต่อข่าวนี้อยู่ เปิดการเจรจาทันที² โดยเสนอว่ารัฐบาลอังกฤษจะยอมรับสิทธิ

¹F.O. 422/45, C.O. to F.O., February 28, 1896.

²อันที่จริงแล้วภายหลังการลงนามระหว่างอังกฤษและฝรั่งเศสในปฏิญญา ค.ศ.
 1896 (พ.ศ. 2439) เพียง 9 วัน (วันที่ 24 มกราคม ค.ศ. 1896 หรือ พ.ศ. 2439)
 ลอร์ดซอลส์เบอรีได้มีโทรเลขสั่งให้เคอมุนเซนอัครราชทูตอังกฤษประจำกรุงเทพฯ หยั่งเสียง
 รัฐบาลไทยว่าเต็มใจจะทำความตกลงกับอังกฤษที่จะไม่ยกดินแดนใดในคาบสมุทรมลายูให้
 แก่ต่างชาติโดยปราศจากความเห็นชอบของอังกฤษหรือไม่ โดยอังกฤษจะสนับสนุนไทยใน
 การต่อต้านการรุกรานในดินแดนส่วนนี้ด้วย พร้อมทั้งให้เหตุผลว่าความตกลงนี้จะทำให้ดิน
 แดนทางภาคตะวันออกของไทยที่อยู่นอกเหนือปฏิญญาระหว่างอังกฤษและฝรั่งเศสมีความมั่น
 คงขึ้น... จาก F.O., 17/1293, Salisbury DE Bunsen Telegram, January
 24, 1896.

ของไทยเหนือรัฐกันตันและตรังกานู ให้ไทยตกลงทำอนุสัญญากับอังกฤษ เพื่อมีข้อความต่อไปนี้

1. พระเจ้าแผ่นดินสยามสัญญาว่า จะไม่ยกดินแดนหรือสิทธิในฐานะเจ้าอธิราชเหนือดินแดนตอนใต้ของเมืองบางตะพานลงไปให้กับประเทศอื่นยกเว้นอังกฤษ
2. รัฐบาลอังกฤษสัญญาว่าจะสนับสนุนพระเจ้าแผ่นดินสยามในการต่อต้านความพยายามใด ๆ ของมหาอำนาจที่สามที่จะเข้าแทรกแซงในดินแดนดังกล่าว
3. พระเจ้าดินสยามสัญญาว่าจะไม่อนุญาต หรือยก หรือยินยอมให้สิทธิพิเศษไม่ว่าจะเป็นดินแดนหรือค่านการค่าให้แก่มหาอำนาจที่สาม โดยปราศจากการยินยอมเป็นลายลักษณ์อักษรจากรัฐบาลอังกฤษ¹

การยอมรับสิทธิของไทยเหนือหัวเมืองมลายูแม้ว่าตอนแรกจะได้รับการคัดค้านจากกระทรวงอาณานิคม แต่ภายหลังก็ยินยอมตามความเห็นของกระทรวงการต่างประเทศอังกฤษ² ส่วนการเจรจากับไทย กรมหมื่นเทววงศ์วโรปการ เสนาบดีว่าการต่างประเทศทรงพอพระทัยในหลักการของร่างสัญญา³ แต่นายโรลิ่ง ยัคมิินส์ (Rolin Jacquemyns) ที่ปรึกษาทั่วไปของรัฐบาลไทย เสนอให้แก้ไขเล็กน้อย คือให้รัฐบาลอังกฤษรับประกันว่าดินแดนที่เสนอนั้นจะต้องไม่ถูกชนชาติใดครอบครองแม้แต่อังกฤษ แต่เดอบุนเซน อัครราชทูตอังกฤษประจำกรุงเทพฯ ปฏิเสธโดยกล่าวว่าข้อเสนอนี้เท่ากับแสดงความสงสัยในเจตนาของอังกฤษ⁴

¹ F.O. 17/1293, Draft of Heads of Convention.

² F.O. 422/45, F.O. to C.O., March 14, 1896.

³ F.O. 422/45, De Bunsen to Salisbury, May 7, 1896.

⁴ สายจิตต์ เหมินทร์, เรื่องเดิม, หน้า 256.

นอกจากนั้นรัฐบาลไทยยังเสนอเงื่อนไขบางอย่าง และขอแก้คำบางคำในอนุสัญญา¹ ในที่สุจริตรัฐบาลอังกฤษก็สามารถโน้มน้าวให้รัฐบาลไทยตกลงตามความประสงค์ของตน ได้มีการลงนามในวันที่ 6 เมษายน ค.ศ. 1897 (พ.ศ. 2440) ระหว่างพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงเทววงศ์วโรปการ เสนาบดีว่าการต่างประเทศ ผู้แทนฝ่ายรัฐบาลไทย และนายวิลเลียม อาร์เชอร์ (William Archer) อัครราชทูตอังกฤษประจำกรุงเทพฯ ผู้แทนฝ่ายรัฐบาลอังกฤษซึ่งมีข้อความต่อไปนี้

มาตราที่ 1 พระเจ้าแผ่นดินสยามทรงสัญญาว่าจะไม่ยก หรือโอนสิทธิใด ๆ เหนือดินแดนหรือเกาะที่อยู่ทางตอนใต้ของเมืองบางตะพานให้กับมหาอำนาจชาติใด

มาตราที่ 2 สมเด็จพระนางเจ้าอังกฤษทรงรับสัญญาในส่วนอังกฤษว่า จะอุทธรณ์สมเด็จพระเจ้ากรุงสยามในการต่อต้านความพยายามใด ๆ จากมหาอำนาจที่ 2 ซึ่งจะแสวงหาอาณานิคมหรือเข้าไปตั้งอิทธิพลของตน หรือคุ้มครองป้องกันในดินแดน หรือที่เกาะทั้งหลายดังกล่าวแล้ว

¹ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่ทรงพอพระทัยในหลักการของอนุสัญญา ทรงเสนอให้ลดลงเหลือ 2 มาตรา และให้ใช้คำว่า "สิทธิพิเศษ หรือ ผลประโยชน์ (Special Privilege or Advantage) แทนคำว่า สิทธิแต่ผู้เดียว (Exclusive Right)" และให้จัดทำพิธีสาร (Protocol) युद्धรัฐบาลทั้งสองให้ยอมรับอนุญาโตตุลาการในกรณีที่เกิดข้อเข้าใจผิดขึ้น นอกจากนี้รัฐบาลไทยยังเสนอให้แก่ร่างสัญญาใหม่ โดยใช้คำว่า "สยามสัญญาว่าจะไม่ยกดินแดนดังกล่าวให้แก่มหาอำนาจอื่นใด" แทนคำว่า "ให้แก่มหาอำนาจอื่นใดนอกจาก" และใช้คำว่า "อธิปไตย (Sovereignty) แทนคำว่า เจ้าประเทศราช (Suzerainty) รวมทั้งความประสงค์ของรัฐบาลไทยที่ต้องการจำกัดมาตราที่ 3 ให้แคบเข้าโดยเจาะจงเฉพาะกรณีการให้สัมปทานรายใหญ่ ๆ เท่านั้น ตลอดจนการเสนอให้อังกฤษรับประกันว่าจะช่วยเหลือไทยหากมีความยุ่งยากเกิดขึ้นจากการปฏิเสธการให้สัมปทานในแหลมมลายูแก่ชาวต่างชาติคนอนุสัญญาฉบับฉบับนี้ เป็นต้น ศึกษารายละเอียดเพิ่มเติมจาก Thamsook Numnonda, op. cit.

มาตราที่ 3 สมเด็จพระนางเจ้าอังกฤษได้รับสัญญาไว้ตามข้อที่กล่าวมาถนัดนี้ แล้วว่าจะออกหนังสือสมเด็จพระเจ้ากรุงสยามส่วนที่ต่อต้านความพยายามอย่างหนึ่งอย่างใด ของมหาอำนาจที่ 3 ที่จะเข้าไปแสวงหาอาณานิคม หรือจะเข้าไปตั้งอิทธิพล หรืออำนาจ อารักขาในดินแดนหนึ่งดินแดนใด หรือเกาะแห่งหนึ่งแห่งใดดังกล่าวมาแล้วข้างต้น สมเด็จพระเจ้ากรุงสยามทรงรับสัญญาว่าจะไม่อนุญาต ยก หรือ ยอมให้สิทธิพิเศษ หรือมีผลประโยชน์อันเป็นการผูกขาดทำค้าขายเดี่ยวในเรื่องที่เกี่ยวกับที่ดินหรือการค้าขายอย่างใด ๆ ภายในเขตจำกัดดังกล่าวมาแล้วนั้น ไม่ว่าแก่รัฐบาลหรือคนในบังคับของมหาอำนาจที่ 3 โดยปราศจากการยินยอมพร้อมใจเป็นลายลักษณ์อักษรของรัฐบาล¹

ในระยะแรกอนุสัญญาดับ² ฉบับนี้ทำความพอใจให้กับคู่สัญญาทั้งสองฝ่าย ฝ่าย

¹ British and Foreign States Papers, Vol.102, pp. 124-5
อ้างถึงใน สายจิตต์ เหมินทร์, เรื่องเดิม, หน้า 259-60.

² สาเหตุที่ได้ชื่อว่าอนุสัญญาดับ เนื่องมาจากตั้งแต่เริ่มเปิดการเจรจาเพื่อทำ อนุสัญญาดับนี้ รัฐบาลไทยและรัฐบาลอังกฤษได้ปกปิดเป็นความลับ เพราะนอกจากข้อความ ในอนุสัญญาจะเป็นการละเมิดสนธิสัญญาที่รัฐบาลไทยทำไว้กับประเทศต่าง ๆ ในมาตรา ที่ว่าด้วย ต้องได้รับการปฏิบัติเยี่ยงชนชาติที่ได้รับการอนุเคราะห์ยิ่ง (The Most Favoured Nation) แล้ว ยังเกรงว่าฝรั่งเศสจะถือโอกาสขอสิทธิเช่นเดียวกับอังกฤษในดินแดนแถบคูมแม่น้ำโขงซึ่งทำให้ล่อแหลมต่อการเสียดินแดนส่วนนั้น หรือถ้ารัฐบาลเยอรมันรู้จักอาจจะก่อความวุ่นวายขึ้น เพราะเป็นการจำกัดสิทธิของชาวเยอรมันที่จะลงทุนในกิจการใด ๆ ในภาคใต้ของไทยตามสนธิสัญญาที่ทำกับไทยใน ค.ศ.1862 (พ.ศ. 2405) มาตรา 8 ซึ่งระบุว่า "คนในบังคับคอยชะที่เข้าไปในสัญญาดับนี้จะไปหาขุดคลอง คูแร่ในประเทศสยามทุกตำบลก็ได้ คนในบังคับคอยชะจะทำการเองถ้าจะเป็นนายงาน เจ้าของการตั้งมานูพักโครีทุกอย่างในประเทศสยามก็ได้..." ดังนั้นเพื่อป้องกันการ แทรกแซงของมหาอำนาจชาติอื่นจึงต้องปกปิดเป็นความลับ จึงได้ชื่อว่าอนุสัญญาดับ.

ไทยพอใจที่สิทธิความเป็นเจ้าของรัฐมลายู ประเทศราชเป็นที่ยอมรับของรัฐบาลอังกฤษ จึงไม่ตองวิตกอีกต่อไป และในขณะเดียวกันก็เกิดความมั่นใจว่าจะปลอดภัยจากการคุกคามของฝรั่งเศส ฝ่ายอังกฤษนั้นได้รับผลประโยชน์อย่างเต็มที่ทั้งทางการเมืองและทางการค้า กล่าวได้ว่าอนุสัญญาฉบับนี้เพิ่มพูนอิทธิพลของอังกฤษในประเทศไทย เป็นการช่วยอังกฤษในคามสมุทรมลายู ตลอดจนเป็นการสิ้นสุดของความพยายามในการป้องกันการซุกคดของกระของมหาอำนาจชาติอื่นด้วย

ในระยะหลังอนุสัญญาดังฉบับนี้เป็นผลเสียต่อประเทศไทยมาก โดยเฉพาะการสูญเสียผลประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจ ทั้งนี้เพราะเมื่อมีชาวต่างชาติมาลงทุนในคามสมุทรมลายูของไทย จะต้องขออนุญาตจากรัฐบาลอังกฤษตามข้อมุกั้นในสัญญา ทำให้การงานล่าช้าเสียหายมาก และอังกฤษมักจะอนุญาตให้สัมปทานเฉพาะชนชาติอังกฤษเท่านั้น ดังปรากฏว่าใน ค.ศ. 1905 (พ.ศ. 2448) มีสัมปทานของชาวอังกฤษในบริเวดังกล่าวถึง 11 แห่งจากจำนวน 13 แห่ง¹ ทั้ง ๆ ที่ในเวลาทำในสัญญานั้นทั้งสองฝ่ายมีจุดมุ่งหมายอยู่เพียงค่านการ เมืองเป็นสำคัญ แต่รัฐบาลอังกฤษกลับถือโอกาสตีความหมายของภาษาที่ใช้ในอนุสัญญาดังครอบคลุมไปถึงค่านการค้าด้วย จึงรัฐบาลไทยมีอาจจะโต้แย้งได้ นับเป็นการเปลืองพลังทางการทูตครั้งสำคัญ²

นอกจากนั้นอนุสัญญาดังฉบับนี้ยังท้าวความหนักใจให้กับรัฐบาลไทยมาก เพราะรัฐบาลอังกฤษใช้วิธีที่ว่าจะเปิดเผยอนุสัญญาดังฉบับนี้ว่ามีแนวโน้มว่ามหาอำนาจอื่นจะเข้ามาเกี่ยวข้องกับในคามสมุทรมลายู อาทิเช่น กรณีที่รัฐบาลไทยดำริจะสร้างทางรถไฟสายใต้จากเพชร

¹F.O. 371/131, Mr. Strobel's Memorandum on The Interpretation of The Secret Agreement Between Great Britain and Siam Signed at Bangkok April 6, 1897, September 4, 1905.

²สมใจ ไพโรจน์ธีระวัชร์, เรื่องเกม, หน้า 311.

บุรีถึงคามสมุทรลดาญ อังกฤษเกรงว่าชาวเยอรมันจะไ้เป็นผู้สร้าง เพราะการสร้างทาง
รถไฟในเวลานั้นตกอยู่ในมือของชาวเยอรมันทั้งสิ้น ดังนั้นเพื่อตักกันชาวเยอรมันออกไป
ในขณะเดียวกันก็ต้องการให้ชาวอังกฤษเป็นผู้ควบคุมโครงการ รัฐบาลอังกฤษจึงเชื่อว่าถ้า
ชาวเยอรมันไ้เป็นผู้สร้าง รัฐบาลอังกฤษจะเปิดแขยอนุสัญญาฉบับเพื่อให้ทราบทั่วกันว่า
อังกฤษมีผลประโยชน์และข้อตกลงเป็นพิเศษอยู่กับรัฐบาลไทยในคามสมุทรลดาญ¹ เป็น
คน

การ ขู่ว่าจะเปิดแขยอนุสัญญาฉบับทำให้รัฐบาลไทยขวัญวิตกมาก เพราะเกรงว่า
ชาติอื่นที่มีสัมพันธไมตรีกับไทย เช่น ฝรั่งเศสจะเรียกร้องสิทธิเช่นเดียวกับอังกฤษเหนือ
ดินแดนทางภาคตะวันออกกรัฐบาลไทยต้องพยายามหาทางปรับความเข้าใจกับรัฐบาลอังกฤษ
เพื่อยกเลิกอนุสัญญา หรือพยายามจำกัดขอบเขตของอนุสัญญาให้ลดน้อยลงที่สุดเท่าที่จะทำ
ได้ แต่รัฐบาลอังกฤษยังคงยืนยันทตามข้อตกลงเดิม ในที่สุดเมื่อรัฐบาลไทยเสนอยกหัวเมือง
มลายูประเทศราชทั้งสี่ให้กับอังกฤษพร้อมทั้งยอมรับเงื่อนไขอื่น ๆ อีก จึงตกลงกันได้โดย
มีการลงนามในวันที่ 10 มีนาคม ค.ศ. 1909 (พ.ศ. 2452) ระหว่างนายแพชชิต
(Ralph Paget) อัครราชทูตอังกฤษประจำกรุงเทพฯ ผู้แทนรัฐบาลอังกฤษฝ่ายหนึ่ง
กับพระเจ้าอนงยาเชอกรมหลวงเทววงศวิโรปการ ผู้แทนรัฐบาลไทย

ตามความตกลงในสัญญานับนี้ ไทยจะต้องยกเมืองไทรบุรี กลันตัน ตรังกา
บู ปะดิสและเกาะโกสเคียงให้กับอังกฤษ ส่วนอังกฤษยอมให้คนในบังคับอังกฤษทั้งหมดขึ้น
ทะเบียนไว้ก่อนหน้าวันลงนามในสัญญานับนี้ขึ้นศาลต่างประเทศ ส่วนที่มาขึ้นทะเบียนภายหลัง
หลังจากนี้ ต้องขึ้นศาลไทยธรรมดา แต่ศาลกงสุลอังกฤษมีสิทธิเรียกเอาคดีต่าง ๆ มา
พิจารณาได้ จนกว่าไทยจะประกาศใช้ประมวลกฎหมายครบถ้วนตามหลักสากลแล้วเป็น
เวลา 5 ปี และในภาคผนวกท้ายสัญญานี้ได้ระบุว่าด้วยเรื่องการสร้างทางรถไฟสายไ้

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 305.

โดยที่รัฐบาลอังกฤษให้เงินกู้ในการสร้างภายใต้เงื่อนไขว่า ทรัพย์สินไฟสายใต้ในความควบคุมของชาวอังกฤษจะต้องเป็นผู้ดำเนินการก่อสร้าง¹

ในประเด็นที่เกี่ยวกับปัญหาการขุดคลองกระ หลายคนลงความเห็นว่าเป็นสาเหตุแห่งการทำอนุสัญญา ค.ศ. 1897 (พ.ศ. 2440) คือ รัฐบาลอังกฤษเกรงว่าฝรั่งเศสจะรื้อฟื้นโครงการขุดคลองขึ้นมาทำอีก อันที่จริงแล้ว ความหวังวิถกของรัฐบาลอังกฤษในการรื้อฟื้นโครงการขุดคลองกระของชาวฝรั่งเศส ควรจะยุติลงตั้งแต่ได้มีการลงนามในปฏิญญาระหว่างอังกฤษและฝรั่งเศส ค.ศ. 1896 แล้ว เพราะฝรั่งเศสยอมรับว่าดินแดนในคาบสมุทรลาลูเป็นเขตอิทธิพลของอังกฤษ เหมือนกับที่รัฐบาลอังกฤษยอมรับว่าดินแดนทางภาคตะวันออกเฉียงของไทยเป็นเขตอิทธิพลของฝรั่งเศส อย่างไรก็ตามก็อาจกล่าวได้ว่าอนุสัญญาลับฉบับนี้ เป็นเครื่องมือป้องกันการขุดคลองกระโดยชาวต่างประเทศที่มีประสิทธิภาพที่สุด เพราะผู้ใดก็ตามที่คิดจะขุดขุดคลองกระจากรัฐบาลไทย จะต้องได้รับการยินยอมจากรัฐบาลอังกฤษเป็นลายลักษณ์อักษรเสียก่อน ซึ่งมีใจได้ว่ารัฐบาลอังกฤษคงจะปฏิเสธตั้งแต่เหตุผลที่เคยกล่าวมาแล้ว

แต่อย่างไรก็ดี นายวิลเลียม เจ โรแนน (J. Ronan) ได้วิจารณ์ว่า การขุดคลองกระสามารถทำได้โดยรัฐบาลไทยเป็นผู้ขุดเอง ทั้งนี้โดยอาศัยเงินทุนจากประเทศญี่ปุ่น (ซึ่งขณะนั้นเริ่มเข้ามามีอิทธิพลและผลประโยชน์ทางการค้าในประเทศไทยแล้ว) ซึ่งมีอิทธิพลที่จะผ่านข้อตกลงของรัฐบาลอังกฤษ ฝรั่งเศส หรือเนเธอร์แลนด์ได้² ในทางทฤษฎีนั้นความเห็นของนายโรแนนเป็นไปได้ทีเดียว แต่ในทางปฏิบัตินั้นยากนักที่จะทำเช่นนั้นได้ จากการศึกษาเรื่องราวของโครงการขุดคลองกระมาตั้งแต่ต้นโดยเฉพาะอย่างยิ่ง

¹ กรมสนธิสัญญาและกฎหมาย กระทรวงการต่างประเทศ, เรื่องเดิม, หน้า 107.

² William J. Ronan, "The Kra Canal : A Suez For Japan" Pacific Affairs, 9, No. 3, (September 1936), 410.

ในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมาจะเห็นได้ว่า รัฐบาลอังกฤษพยายามคัดค้านและชักขวางโครงการชุกคลองทุกวิธีทาง โดยใช้อิทธิพลทางการเมืองบีบบังคับรัฐบาลไทยเรื่อยมา ซึ่งเป็นที่ยอมรับของรัฐบาลไทยเช่นเดียวกัน เพราะนอกจากอังกฤษจะเป็นมหาอำนาจที่ไทยมีอาจเสียดำรงการตอบโต้โดยการใช้วิธีการรุนแรงแล้ว รัฐบาลไทยยังหวังพึ่งพึ่งอังกฤษตั้งพระราชดำริสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า "เราเชื่อมั่นในประเทศอังกฤษว่าเป็นผู้สนับสนุนเราอยู่เสมอ ๆ"¹ และที่สำคัญก็คือ รัฐบาลไทยเองไม่ปรารถนาจะให้มีการชุกคลองกระชั้น เพราะตระหนักดีว่าการใหม่หาอำนาจอื่นมีอิทธิพลเหนือคลอง จะส่งผลให้รัฐบาลอังกฤษถือเป็นข้ออ้างในการยึดดินแดนตอนใต้คลองของไทย ซึ่งเป็นที่ทราบกันดีว่าผู้สำเร็จราชการอังกฤษประจำเสกตทเซทเทิลเมนต์ หลายคนรวมทั้งพ่อค้าชาวอังกฤษต่างเรียกร้องให้รัฐบาลอังกฤษผนวกดินแดนมลายูส่วนที่เป็นของไทยอยู่เสมอมา

กล่าวโดยสรุปแล้วอนุสัญญาฉบับ ค.ศ. 1897 (พ.ศ. 2440) ก็คือมาตรการป้องกันโครงการชุกคลองกระของมหาอำนาจชาติอื่นโดยปราศจากการยินยอมอย่างเป็นทางการเป็นลายลักษณ์อักษรของรัฐบาลอังกฤษ ซึ่งมีผลให้การขอสัมปทานชุกคลองกระในช่วงระยะเวลาที่อนุสัญญาฉบับยังมีผลบังคับใช้ของลมหลวอาทิเช่น ความลมหลวของรัฐบาลรัสเซียในการขอสัมปทานชุกคลองกระให้แก่ฝรั่งเศส ใน ค.ศ. 1898 และ 1902 (พ.ศ. 2441 และ พ.ศ. 2445) นอกจากนั้นรัฐบาลอังกฤษมีแนวโน้มที่จะใช้อนุสัญญาฉบับนี้มีกับรัฐบาลไทยไม่ให้ยกสัมปทานชุกคลองกระให้แก่ผู้ใดในเวลาต่อมาอีกด้วย

รัสเซียขอสัมปทานชุกคลองกระ

ที่ตั้งทางยุทธศาสตร์ของประเทศไทยทำให้ฐานะของประเทศไทยทวีความสำคัญ

¹F.O. 422/56, Archer to Lansdowne, September 29, 1902., Cited By Thamsook Numnonda, op.cit., p. 45, "We always rely on England as our support."

ป็นขึ้นเนื่องมาจากสถานการณ์การเมืองระหว่างประเทศในตะวันออกไกล ในทศวรรษสุดท้ายของคริสต์ศตวรรษที่ 19 รัสเซียเป็นประเทศหนึ่งที่ได้เข้ามามีบทบาททางเอเชียตะวันออก ดังนั้นจึงต้องการเข้าสัมพันธภาพที่ดินในแหลมมลายูสร้างสถานีเชื้อเพลิง เพื่อสนับสนุนภารกิจของกองทัพเรือแปซิฟิกและรักษาเส้นทางติดต่อทางเรือระหว่างรัสเซีย ยุโรป และเมืองท่า สำคัญของรัสเซียบนฝั่งมหาสมุทรแปซิฟิก และที่สำคัญก็คือรัสเซียเกรงว่าจะประสบปัญหาในภาวะสงคราม ทั้งนี้เพราะเรือรบและเรือลำเลียงสินค้าของรัสเซียที่แล่นผ่านในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และตะวันออกไกล ได้อาศัยสถานีเชื้อเพลิงตามเมืองท่าต่าง ๆ ของอังกฤษ ซึ่งเป็นคู่แข่งในการแสวงหาผลประโยชน์และสร้างอิทธิพลในตะวันออกไกล² ด้วยเหตุนี้รัฐบาลรัสเซียจึงพยายามอย่างยิ่งที่จะมีสถานีเชื้อเพลิงที่เป็นของตนเองขึ้นในภูมิภาคนี้

อังกฤษไม่มีความปรารถนาอย่างยิ่งที่จะให้รัฐบาลรัสเซียมีสถานีเชื้อเพลิงเป็นของตนเอง เพราะเกรงว่า รัสเซียจะมีอิทธิพลเพิ่มขึ้นในภูมิภาคนี้รวมทั้งทางตะวันออกไกล ซึ่งจะมีผลกระทบกระเทือนต่อผลประโยชน์ของอังกฤษด้วย ดังนั้นอังกฤษจึงมีคำสั่งให้อัครราชทูตอังกฤษประจำกรุงเทพฯ จับตาดูความเคลื่อนไหวของรัสเซียและท่าทีของรัฐบาลไทยที่เกี่ยวกับปัญหานี้อย่างใกล้ชิด อาทิเช่น ท่าทีสนธิสนมระหว่างพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับพระเจ้าซาร์นิโคลัสที่ 2 ทำให้อังกฤษระแวงว่าความสนธิสนมดังกล่าวจะเป็นเหตุให้รัสเซียได้รับสัมพันธภาพเกาะไคเกาะหนึ่งจากรัฐบาลไทย เพื่อสร้างสถานีเชื้อเพลิงขึ้นในคาบสมุทรมลายู ดังปรากฏว่าภายหลังที่พระบาทสมเด็จพระจุล

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ทรงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ตราสนธิสนม

¹ นลอง สุนทราวาณิช, เรื่องเดิม, หน้า 137-144.

² พระราชทัตตเลขาและหนังสือกราบบังคมทูลของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี, "Russia and Siam No. Treaty Forbids A Russian Coaling Station)" เอกสารผนวกใน "พระราชทัตตเลขาถึงพระยาริสุทธิ สุริยศักดิ์", ลงวันที่ 27 ตุลาคม ร.ศ. 177, หน้า 290.

จอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จนิวัตจากยุโรปครั้งที่ 2 ประมาณ 3 เดือน นายเกรวิลล์ (Greville) อัครราชทูตอังกฤษประจำกรุงเทพฯ ได้รับคำสั่งจากรัฐบาลอังกฤษให้สอบถามรัฐบาลไทยทันทีว่าเป็นความจริงหรือไม่ว่ารัสเซียขอสัมปทานที่สร้างสถานีเชื้อเพลิง¹ และอีกครั้งหนึ่งเมื่อปรากฏข่าวว่าในหนังสือพิมพ์ซึ่งอ้างว่าคณะทูตพิเศษของรัฐบาลไทย (หมายถึงเจ้าพระยาอภัยราชา) ที่กำลังจะเดินทางไปกรุงเซนต์ปีเตอส์เบิร์กนั้น จะทำการเจรจาเกี่ยวกับรัสเซียในเรื่องที่รัฐบาลไทยจะอนุญาตให้รัสเซียสร้างสถานีเชื้อเพลิงขึ้นในบริเวณคาบสมุทรมลายู² รัฐบาลอังกฤษวิตกต่อข่าวนี้มากจึงมีคำสั่งให้นายเกรวิลล์สอบถามข้อเท็จจริงจากรัฐบาลไทยอีกเช่นเดิม ซึ่งได้รับการยืนยันจากรัฐบาลไทยว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่เคยทรงทำสัญญากับพระเจ้าซาร์นิโคลัสที่ 2 ที่จะให้สัมปทานหรือสิทธิใด ๆ ในประเทศไทยเป็นพิเศษแก่รัสเซีย หรือแม้แต่เรื่องสถานีเชื้อเพลิงก็ตาม³

แม้ว่ารัสเซียมีความประสงค์จะสร้างสถานีเชื้อเพลิงขึ้นในคาบสมุทรมลายู แต่ทว่าไม่เคยหาพบเรื่องนี้กับรัฐบาลไทยเลย⁴ ด้วยตระหนักดีว่าการขอสัมปทานจากไทย

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 286.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 288-9.

³ PKD...II, "Document No. 75: Secret Dispatch From The Russian Minister Resident in Bangkok, A.E. Olarousky, to M.N. Muravev Concerning Chulalongkorn's Denial of Rumours Concerning Russo Siamese Negotiations About The Krae to Russia of A Port on The Malacca Peninsula, No. 60,, Bangkok, October 28, 1898," pp. 170-1.

⁴ "พระราชหัตถเลขาถึงพระบาริสุทธสุริยศักดิ์" เรื่องเดิม, หน้า 286.

โดยตรงคงเป็นไปได้ในขณะนั้น เพราะท่าทีของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในระหว่างที่ทรงปรึกษานโยบายทางการเมืองของไทยกับพระเจ้าซาร์นิโคลัสที่ 2 แสดงให้เห็นว่า พระองค์ไม่ปรารถนาที่จะสร้างปัญหาใด ๆ อันจะเป็นสาเหตุให้อังกฤษคุกคามต่อฐานะของประเทศไทยมากขึ้น โดยเฉพาะการขอสัมปทานคังกล่าวจะทำให้รัฐบาลอังกฤษถือเป็นข้ออ้างในการยึดครองดินแดนในบริเวณนั้นบ้าง เหมือนดังที่เคยปฏิบัติกับพม่ามาแล้วก่อนหน้านี้¹ ดังนั้นแม้ว่าในตอนแรกนายโอดารอฟสกี อุปทูตรัสเซียประจำกรุงเทพฯ จะเสนอแผนการสร้างสถานีเชื้อเพลิงโดยอาศัยการลงทุนทางอุตสาหกรรมเหมืองแร่ของเอกชนชาวรัสเซียที่จะสนับสนุนให้เข้าไปดำเนินการในคาบสมุทรลาลูในส่วนของไทยเป็นเครื่องมือก็ตาม แต่ด้วยตระหนักในท่าทีของรัฐบาลไทยคังกล่าวข้างต้นนี้ นายโอดารอฟสกีจึงเปลี่ยนแผนใหม่โดยหันไปสนใจหมู่เกาะเล็ก ๆ ทางชายฝั่งทะเลด้านตะวันออกของอ่าวไทยที่เป็นของอินโดจีนฝรั่งเศส ดังปรากฏว่าภายหลังที่เจ้าจางวิศวกรเข้าไปดำเนินการสำรวจพบว่าหมู่เกาะเล็ก ๆ เกาะหนึ่งใกล้เกาะกง (Koh Kong) ของฝรั่งเศส นอกจากจะมีที่จอดเรือขนาดใหญ่แล้วยังสันนิษฐานว่าน่าจะมีถ่านหินจำนวนมากอยู่ในบริเวณใกล้เคียงด้วย

ผลการสำรวจคังกล่าวทำให้นายโอดารอฟสกีเกิดความคิดว่า เพื่อแลกเปลี่ยนกับการขอสัมปทานเกาะจากฝรั่งเศสตั้งสถานีเชื้อเพลิง รัสเซียควรจะขอสัมปทานขุดคลองกระที่ฝรั่งเศสไผ่ผันมานานให้กับรัฐบาลฝรั่งเศส²

นายโอดารอฟสกีดำเนินการตามแผนที่คิดไว้ทันทีโดยการเข้าเฝ้าและกราบบังคมทูลทาบทามเป็นการลับที่จะขอสัมปทานขุดคลองกระให้กับฝรั่งเศสในกลางเดือนกรกฎาคม ค.ศ. 1898³ (พ.ศ. 2440) เพื่อแลกกับการขอสัมปทานเกาะจากฝรั่งเศสเป็นการตอบแทน

¹ ฉลอง สุนทรวาณิช, เรื่องเดิม, หน้า 139.

² PKD...II, No. 72..., *op.cit.*, p. 168.

³ หจข., ร.5 ต. 19110, "กรมหลวงเทววงษ์โรโปการ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว", ลงวันที่ 21 กรกฎาคม ร.ศ. 117.

แต่ทว่าได้รับการปฏิเสธจากรัฐบาลไทย ทั้งนี้ไม่ต้องสงสัยว่าสาเหตุที่ทำให้รัฐบาลไทยตอบปฏิเสธการขอสัมปทานครั้งนี้มิใช่ว่าแต่เพียงจะเกรงการคัดค้านจากอังกฤษซึ่งที่เคยปฏิบัติเช่นนี้เสมอมาทุกครั้งเท่านั้น แต่เนื่องจากอนุสัญญาฉบับระหว่างอังกฤษกับไทย ใน ค.ศ. 1897 (พ.ศ.2440) เป็นสำคัญ

แต่ด้วยเหตุที่นายโอลารอฟสกีไม่ล่วงรู้เรื่องอนุสัญญาฉบับฉบับนี้ ซึ่งเปรียบเสมือนเครื่องมือป้องกันการชุกคลองกระโดยชาวต่างชาติที่เจ็บบขาคที่สุดคในขณะนั้น นายโอลารอฟสกีจึงเข้าใจไขว่เขวว่ารัฐบาลไทยอาจยินยอมให้สัมปทานดังกล่าวถ้าหากว่าฝรั่งเศสเปลี่ยนแปลงท่าทีจากการคุกคามมาเป็นมิตรกับไทยมากขึ้น และลดหย่อนเงื่อนไขเพื่อการตกลงปัญหาข้อขัดแย้งทางการเมือง¹ ที่มีอยู่ยุติลงด้วยดี ด้วยเหตุนี้ นายโอลารอฟสกีจึงรับ

¹ ข้อขัดแย้งทางการเมืองระหว่างไทยกับฝรั่งเศสในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 มีผลมาจากพันธะในสนธิสัญญาและอนุสัญญา ค.ศ. 1893 (พ.ศ. 2436) ซึ่งสรุปเป็นประเด็นสำคัญได้ 3 ประการ คือ ประการแรก ปัญหาเรื่องเขตแดนฝั่งขวาของแม่น้ำโขงตรงข้ามหลวงพระบางในเขต 25 กิโลเมตร และเขตปลอดทหาร ทั้งนี้ เพราะฝรั่งเศสต้องการไต่ดินแดนส่วนนี้จึงสนับสนุนให้ลาวทางหลวงพระบางเข้ามาถุกอวน ซึ่งรัฐบาลไทยมีอาจใช้มาตรการรุนแรงโดยเกรงว่ารัฐบาลฝรั่งเศสอาจเข้าแทรกแซง ประการที่สอง ได้แก่ ปัญหาการตีความว่ารัฐบาลฝรั่งเศสในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับอำนาจการปกครอง และอำนาจบังคับคดี (Jurisdiction) ของรัฐบาลไทยในเขต 25 กิโลเมตร และการจับกุมผู้คนในบังคับฝรั่งเศสที่เป็นคนลาว เขมรและญวน ที่รัฐบาลฝรั่งเศสต้องการให้ครอบคลุมไปถึงชั้นหลวง แต่รัฐบาลไทยไม่ยินยอมเพราะเป็นการจำกัดขอบเขตและอำนาจอธิปไตยของไทยลงไปมากนั่นเอง ประการสุดท้าย ปัญหาเรื่องการถอนทหารฝรั่งเศสออกจากจันทบุรี ซึ่งให้สิทธิฝรั่งเศสยึดครองไว้จนกว่ารัฐบาลไทยจะปฏิบัติตามพันธะที่ได้กำหนดไว้ในสนธิสัญญาและอนุสัญญา ค.ศ. 1893 (พ.ศ. 2436)

ด้วยปัญหาทั้ง 3 ประการนี้ ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับฝรั่งเศสเลวลง

ดำเนินการปรับปรุงความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลทั้งสอง เช่น เสนอให้บุคคลสำคัญของรัฐบาลทั้งสองไปเยือนซึ่งกันและกันดังปรากฏว่า นายคูแฌร์ (Doumer) ผู้ว่าราชการอาณานิคมฝรั่งเศสมาเยือนประเทศไทยในกลางปี ค.ศ.1899 (พ.ศ.2442)

ความพยายามของรัฐเซียที่จะสร้างสถานีเชื้อเพลิงในภูมิภาคนี้คงดำเนินต่อไปอย่างแข็งขันและจริงจัง จนปรากฏข่าวลือในหน้าหนังสือพิมพ์ว่า รัฐบาลรัสเซียพยายามขอสัมปทานเช่าเกาะบางเกาะในอ่าวไทย เพื่อสร้างสถานีเชื้อเพลิงของรัสเซียโดยร่วมมือกับฝรั่งเศสใน ค.ศ.1900 (พ.ศ.2443) ซึ่งเป็นระยะเดียวกันกับที่รัฐบาลรัสเซียส่งกองทหารเข้ายึดครองแมนจูเรียทั้งหมด โดยอ้างสถานการณ์อันเกิดจากกบฏนักมวย¹ มี

จนกระทั่งใน ค.ศ.1898 (พ.ศ.2441) จึงได้มีการเจรจาระหว่างคณะผู้แทนกับฝรั่งเศส เพื่อยุติปัญหาข้างต้นหรือเพื่อทำความตกลงให้รัดกุมกว่าสัญญา ค.ศ.1893 (พ.ศ.2436) ในการเจรจานี้ นายโอดารอฟสกีเป็นผู้ดำเนินการไกลเกลี่ย การเจรจาทำกันที่กรุงเทพฯ ก่อนต่อมาจึงย้ายไปที่ปารีสและย้ายไปย้ายมาระหว่างสถานที่ทั้งสองแห่งนี้อีกหลายครั้งเพื่อความเหมาะสม แต่ก็มีอาจตกลงกันได้ การเจรจาคงยืดเยื้อต่อไป จนในที่สุดรัฐบาลไทยและรัฐบาลฝรั่งเศสได้ทำสัญญาและอนุสัญญาขึ้นอีก 3 ฉบับใน ค.ศ.1902 (พ.ศ.2445), 1904 (พ.ศ.2447) และ 1907 (พ.ศ.2450) จึงสามารถยุติปัญหาข้อขัดแย้งที่เกิดจากสัญญาและอนุสัญญา ค.ศ.1893 (พ.ศ.2436) ลงได้โดยสิ้นเชิง ซึ่งจากสัญญาคังกล่าวเหล่านี้ทำให้ไทยต้องเสียดินแดนให้ฝรั่งเศสดังต่อไปนี้ คือ เสียเมืองมโนไพร และจำปาศักดิ์ ซึ่งอยู่บนฝั่งขวาของแม่น้ำโขงตรงข้ามปากเซ ใน ค.ศ.1902 (พ.ศ.2445) เสียฝั่งขวาแม่น้ำโขงตรงข้ามหลวงพระบางใน ค.ศ.1904 (พ.ศ.2447) และเสียมณฑลบูรพา ซึ่งประกอบด้วยเสียมราช พระตะบอง และศรีโสภณ ใน ค.ศ.1907 (พ.ศ.2450)

ศึกษารายละเอียดเพิ่มเติมเรื่องการเสียดินแดนให้ฝรั่งเศสจาก วิกรม คุ้มไพโรจน์, "ความเป็นมาในประวัติศาสตร์ของเส้นกันเขตแดนในลำน้ำโขง" สารานุกรม ฉบับที่ระลึกวันก่อตั้งสโมสรข้าราชการกระทรวงการต่างประเทศ (10 กุมภาพันธ์ 2519)

¹ฉลอง สุนทรวานิช, เรื่องเดิม, หน้า 142.

ผลให้รัฐบาลอังกฤษและญี่ปุ่นซึ่งเป็นคู่แข่งในการสร้างอิทธิพลและผลประโยชน์ในตะวันออกไกลตระแวงว่ารัฐบาลรัสเซียอาจใช้อิทธิพลทางการเมืองบีบบังคับให้รัฐบาลไทยยกสัมปทานให้ นายอินากากิ (Inagaki) อัครราชทูตญี่ปุ่นประจำกรุงเทพฯ ถึงกับเสนอให้มีการประกันบูรณาภาพของประเทศไทยทั้งหมดโดยมหาอำนาจที่มีผลประโยชน์เกี่ยวข้องกับอัครราชทูตเยอรมันและอังกฤษที่กรุงเทพฯ¹

รัฐบาลรัสเซียพยายามขอ สัมปทานขุดคลองกระหังให้รัฐบาลฝรั่งเศสอีกครั้งหนึ่งใน ค.ศ. 1902 (พ.ศ. 2452) เพื่อแลกกับการเช่าเกาะของฝรั่งเศส² แต่กลับได้รับการปฏิเสธจากรัฐบาลไทยอีกเช่นเดิม ทั้งนี้เพราะรัฐบาลไทยมีอาจยกสัมปทานให้ได้ ด้วยมีอนุสัญญาฉบับ ค.ศ. 1897 (พ.ศ. 2440) เป็นประจักษ์ที่ไทยมีอาจฝ่าฝืนได้ อย่างไรก็ตามก็ตีกันว่าไม่มีอนุสัญญาฉบับบังคับกล่าว ก็อาจสันนิษฐานได้ว่ารัฐบาลไทยคงไม่ยินยอมยกสัมปทานให้กับฝรั่งเศสอยู่นั่นเอง ดังเหตุผลที่โลกกล่าวมาแล้วในเรื่องปฏิญญาระหว่างอังกฤษและฝรั่งเศส ค.ศ. 1896 (พ.ศ. 2439) รวมทั้งความมีระแวงสงสัยในพฤติกรรมของฝรั่งเศสตลอดมา

ปัญหาการขุดคลองกระหังระหว่าง ค.ศ. 1908-1909 (พ.ศ. 2451-2452)

โครงการขุดคลองกระหังที่ขึ้นขึ้นมาพิจารณาอีกครั้งหนึ่งในระหว่าง ค.ศ. 1908-1909 (พ.ศ. 2451-2452) ทั้งนี้สืบเนื่องมาจากการสร้างทางรถไฟสายใต้ (ช่วงเพชรบุรี-คาบสมุทรมลายู) ซึ่งในโครงการที่พ่อค้าชาวอังกฤษที่เข้ามาประกอบธุรกิจการค้า โดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำเหมืองแร่ที่บุกอยู่ในแหลมมลายูส่วนที่เป็นของไทย ได้เรียก

¹F.O. 69/208, Archer to Lord Lansdowne Confidential, No.16, November 29, 1900.

²F.O. 69/227, To wer to Lansdowne, January 10, 1902.

ร้องให้รัฐบาลไทยสร้างทางรถไฟสายนี้ขึ้นเพื่ออำนวยความสะดวกในการคมนาคมและค้า-
เลี้ยงสินค้าออกสู่ตลาด การเรียกร้องดังกล่าวมีแนวโน้มว่าถ้าหากรัฐบาลไทยมีอาจต้อง
สนองความต้องการในเรื่องนี้ได้ รัฐบาลอังกฤษอาจต้องเข้ามาดำเนินการเอง และนั่น
ย่อมหมายถึงอันตรายที่จะบังเกิดขึ้นกับไทยด้วย ประกอบกับในระบอบที่รัฐบาลไทยมีนโยบาย
ที่จะปรับปรุงและยกฐานะทางเศรษฐกิจของหัวเมืองภาคใต้ให้สูงขึ้น อีกทั้งเพื่อกระชับการ
ปกครองให้รัดกุมยิ่งขึ้น โครงการนี้จึงได้รับการอนุมัติให้ดำเนินการได้ โดยใช้เงินกู้จาก
สหพันธรัฐมาลายู ทั้งนี้โดยมีวิศวกรชาวอังกฤษชื่อ นายกิตตินส์ เขาคำรงตำแหน่ง วิศวกร
ผู้บังคับการทางรถไฟสายใต้ (Controlling Engineer of the Royal Southern
State Railway) หรือเป็นผู้ควบคุมโครงการ ทั้งนี้เพื่อเป็นไปตามเงื่อนไขในสัญญา
ระหว่างไทยกับอังกฤษ เพื่อยกเลิกอนุสัญญาฉบับ ค.ศ. 1897 (พ.ศ. 2440) ซึ่งกำลังค้ำ
เนินการเจรจาอยู่ในขณะนั้น

โครงการสร้างทางรถไฟสายใต้ช่วงเพชรบุรี-กาญจนบุรีมาลายูครั้งล่าสุด ค.ศ.
1909 (พ.ศ. 2452) มีรายละเอียดดังนี้

1. ยอดเงินที่ใช้ในการก่อสร้างประมาณ 58,051,750 บาท หรือ 4,465,426
ปอนด์
2. ใช้เวลาก่อสร้างให้แล้วเสร็จภายใน 10 ปี ใช้เวลาในการก่อสร้างช่วง
ระหว่างเพชรบุรี-สงขลา 7 ปี โดยเริ่มตั้งแต่ ค.ศ. 1908-1916 (พ.ศ. 2451-2459)
และจากสงขลาถึงระแยะ 3 ปี คือจาก ค.ศ. 1916-1919³ (พ.ศ. 2459-2462)

¹ สมใจ ไพโรจน์ธีระวิทย์, เรื่องเดิม, หน้า 291-96.

² F.O. 422/64, "Malay Peninsula Railway 1909."

³ กิจการรายละเอียดเรื่องนี้จากสมใจ ไพโรจน์ธีระวิทย์, เรื่องเดิม, หน้า

ควยเหตุที่เส้นทางรถไฟสายใต้ของสร้างมาบริเวณคอคอกระ จึงทำให้นายแมนส์ฟิลด์ (MR. Mansfield) กงสุลอังกฤษประจำวางตุ้ง เกิดความวิตกกังวลว่า ภายหลังจากที่สร้างทางรถไฟสายนี้เรียบร้อยแล้ว โครงการขุดคลองกระอาจถูกรื้อขึ้นขึ้นมาอีก และ คลองที่จะขุดขึ้นนั้นจะเป็นอันตรายต่อผลประโยชน์ของอังกฤษ โดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้า คลองตกอยู่ในมือของมหาอำนาจคู่แข่งทางการค้าของรัฐบาลอังกฤษ ดังนั้นเขาจึงเสนอรายงานเรื่องนี้ไปยัง เซอร์ เอ็ดเวิร์ด เกรย์ (Sir Edward Grey) รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศอังกฤษ พร้อมทั้งชี้ให้เห็นว่าการขุดคลองกระน่าจะทำได้เพราะ พันเอก เค เอ็ม ฟอส (Colonel R.M.Foss) แห่งกองทัพบกอินเดีย ได้อธิบายว่าปัญหาความวิตกกังวลมีน้อยเนื่องจากบริเวณที่ทำการขุดคลองมีระยะทางยาวเพียง 30 ไมล์ ทั้งนี้เพราะมีแม่น้ำเล็ก ๆ ทอดเข้ามาทั้งสองด้าน ซึ่งไม่จำเป็นต้องทำการขุดอีก เพียงแต่ปรับปรุงให้เดินเรือได้ก็จะเป็นการเพียงพอ คลองที่ขุดขึ้นจะขนระยะทางจากฮ่องกงไปโคลัมโบได้ 3 วัน ดังนั้น

ถ้าหากขุดคลองนี้ขึ้น ไม่ต้องสงสัยว่าในช่วงระยะเวลาอันสั้น การค้า การขนส่งสินค้าส่วนใหญ่ จากสิงคโปร์ และ จะยิ่งเลวลงไปอีกถ้าหากมหาอำนาจต่างชาติใดเป็นผู้นควบคุมคลองและจะสร้างสถานีเชื้อเพลิงขึ้นที่ปลายคลองทั้งสองด้านซึ่งจะทำให้กระทบกระเทือนฐานะของจักรภพอังกฤษที่เป็นผู้ควบคุมเส้นทางไปยังตะวันออกไกลในปัจจุบัน¹

¹F.O. 371/524, R.W.Mansfield, Consul-General at Canton, to Sir Edward Grey, Siam Confidential no.1, September 29, 1908. "...if constructed would no doubt, with in a very short time divert the great part of the transit trade from Singapore and Penang worse still, if any foreign power to obtain control of the canal and build a coaling station at either end of it, if would very materially affect Great Britain's present commanding position as controller of the highway to the Far east."

ด้วยเหตุนี้ นายแมสฟีลด์จึงเสนอความเห็นต่อเซอร์ เอ็ดเวิร์ดเกรย์ อย่างมีเลศนัยว่า ไม่ควรปล่อยให้คู่แข่งของเราที่ต้องการได้สัมปทานดังกล่าวพร้อมทั้งที่ตั้งสถานีเชื้อเพลิงดำเนินการต่อไปอีกแล้ว ซึ่งทำได้ด้วยการไม่ตกลงคำนี้ถึงอชิปไคยเหนือดินแดนส่วนนี้ของสยามให้มากนัก¹

จากข้อเสนอของนายแมสฟีลด์ดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นว่า เขาเห็นว่าไม่ควรปล่อยให้มีการขอสัมปทานขุดคลองเกิดขึ้นอีกต่อไป เพราะรังแกจะก่อให้เกิดอันตรายขึ้นกับผลประโยชน์ของอังกฤษทั้งทางการเมือง ยุทธศาสตร์และทางการค้า ดังนั้นเพื่อขจัดปัญหาดังกล่าวออกไป รัฐบาลอังกฤษควรจัดการกับดินแดนส่วนนี้ของไทยเสีย

การจัดการในที่นี้ ถ้าพิจารณาตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์ก็ประกอบด้วยเหตุผลแล้ว รัฐบาลอังกฤษสามารถดำเนินการได้ 2 ทางคือ ทางที่หนึ่ง ได้แก่การเปิดผนึกอนุสัญญาฉบับ ค.ศ. 1897 (พ.ศ. 2440) (ขณะนั้นอยู่ในระหว่างการเจรจาเพื่อยกเลิก) ทางที่สองคือการผนวกดินแดนส่วนนี้เข้าเป็นของอังกฤษ ดังที่ผู้สำเร็จราชการประจำ เซทรทเซทเคิลเมนต์ และข้าราชการส่วนใหญ่เรียกร้องให้รัฐบาลอังกฤษใช้วิธีนี้จัดการกับไทยเสมอมา

ฝ่ายกระทรวงต่างประเทศอังกฤษได้นำเรื่องนี้ขึ้นปรึกษากับกระทรวงทหารเรือ ซึ่งได้เสนอความเห็นว่าการขุดคลองเดินเรือข้ามคอคอกระไม้นั้นเรื่องที่ยากเลย เพราะมีปัญหาการก่อสร้างและค่าการเงิน คลองนี้จะขุดระยะทางจากช่องกงลงได้ 750 ไมล์ แต่ทว่าจะประหยัดเวลาเดินเรือได้ไม่มากกว่า 24 ชั่วโมงและเป็นการยาก

¹Ibid. "the wonder is that, with so inconsider a Power as Siam in possession of territory involved, no more should have so far been done by our rivals towards obtaining the concession for such a canal, together with for a coaling station."

ที่จะเก็บค่าธรรมเนียมผ่านคลองในพิภคัตตราที่พอจะทำให้วิสาหกิจได้กำไร

อย่างไรก็ตามถ้าสมมุติว่าโครงการสามารถทำได้คืนแดน
ส่วนนี้ก็จะขาดเป็นส่วนหนึ่งของดินแดนอังกฤษ ขณะนี้การกระทำ
ทำได้ ๆ ยังไม่จำเป็น แต่ในกรณีที่มีการทำโครงการขึ้น
ควรแจ้งให้รัฐบาลไทยทราบว่รัฐบาลอังกฤษหวังว่าจะได้
รับการปรึกษาก่อนที่จะทำสัมปทานใด ๆ ขึ้น¹

ความคิดเห็นของกระทรวงทหารเรือดังกล่าว เป็นข้อเท็จจริงที่น่าเชื่อถือมากกว่า
ความคิดเห็นของนายแมนสฟิลด์ เพราะจากหลักฐานที่ได้มีมานั้น ยืนยันได้ว่าการขุดคลอง
กระทำไดยาก เนื่องจากมีอุปสรรคทางด้านกายภาพ การลงทุนสูง ซึ่งเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้
ให้โครงการล้มเหลวเรื่อยมา นอกจากนั้นแม้ว่าคลองที่ขุดขึ้นจะย่นระยะทางให้สั้นลงกว่า
เส้นทางเดินเรือที่ผ่านของแควมละกาก็จริงอยู่ แต่ผู้สำรวจหลายชุดที่ผ่านมาลงความ
เห็นว่า คลองไม่ช่วยให้ประหยัดเวลา เพราะเรือจะคงชะลอความเร็วลงขณะแล่นผ่าน
คลอง อย่างไรก็ตามทั้งแมนสฟิลด์ และกระทรวงทหารเรือมีความเห็นสอดคล้องกันว่า ถ้า
หากมีการขุดคลองขึ้น ดินแดนส่วนนี้ควรตกเป็นของอังกฤษ อันความเห็นดังกล่าวนี้เป็นตัว
อย่างที่แสดงให้เห็นถึงความรู้สึกของชาวอังกฤษในสมัยนั้นได้อย่างดีว่า มีความหวงแหน

¹F.O. 371/524, Admiralty to F.O., Archives, Siam Confidential No.1, November 23, 1908. "If however, the project should ever assume a practical form . At the present time no action appears to be necessary, out in the event of the development of the scheme my Lords suggest that the Siamese Government should be informed that His Majesty's Government would expect to be consulted before any concession is made,..."

คามสมบูรณ์อายุซึ่งถือว่าเป็นเขตอิทธิพลของหนมากเพียงโค รัฐบาลอังกฤษจะไม่ยอม
ใหม่หาอำนาจชาติอื่นได้ เข้ามามีอิทธิพลในบริเวณนี้อย่างเด็ดขาด เพราะจะเป็นอันตราย
ต่ออิทธิพลทางการ เมืองและผลประโยชน์ทางการค้าของอังกฤษ ทั้งในบริเวณเอเชียตะวันออก
ออกเฉียงใต้และตะวันออกไกล

นอกจากจะส่งเรื่องนี้ไปปรึกษากับกระทรวงทหารเรือแล้ว กระทรวงต่างประเทศ
เทศอังกฤษได้ส่งสำเนาจดหมายจากนายแมนสฟิลด์ พร้อมควยขอเสนอของกระทรวงทหาร
เรือมาให้ นายแพชยิด (Mr. Paget) อัครราชทูตอังกฤษประจำกรุงเทพฯ ซึ่งต่อมาเขา
ได้ตอบไปยังกระทรวงต่างประเทศว่า ภายหลังที่โครงการของนายเคอดองคฺยฺติงแล้ว
ก็ไม่เคยได้ยื่นว่าการชุกคลองจะทำได้ เพราะศึกควยปัญหาคานก่อสร้างและคานการเงิน
พร้อมกันนี้ก็ได้แสดงความเห็นต่อไปว่าในประเด็นที่มีมหาอำนาจชาติอื่นรื้อฟื้นโครงการชุก
คลองกระชั้นมาใหม่ เขาเชื่อว่ารัฐบาลไทยคงตระหนักถึงสิทธิของรัฐบาลอังกฤษที่จะได้
รับการปรึกษาในเรื่องสำคัญ ๆ ทุกเรื่องที่เกี่ยวข้องกับคามสมบูรณ์อายุ ก่อนที่จะตัดสินใจทำ
อะไรลงไป¹

สิทธิของรัฐบาลอังกฤษที่จะได้รับการปรึกษานั้นก่อนเกี่ยวกับเรื่องต่าง ๆ ที่เกี่ยว
ข้องกับคามสมบูรณ์อายุตามความคิดเห็นของนาย แพชยิด คงจะหมายถึงสิทธิคามอนุสัญญา
ระดับระหว่างรัฐบาลไทยกับรัฐบาลอังกฤษใน ค.ศ. 1897 (พ.ศ. 2440) ซึ่งสรุปว่าไทยจะ
ไม่ยอมให้ชาติหนึ่งชาติใดเข้ามาเช่า ชื่อ หรือถือกรรมสิทธิ์เหนือดินแดนไทยบริเวณใดคำ
บบบางสะพาน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ลงไปโดยปราศจากความเห็นชอบของรัฐบาลอังกฤษ
หมายความว่ารัฐบาลอังกฤษมีอำนาจเหนือดินแดนดังกล่าวโดยพฤตินัย ไทยไม่มีสิทธิให้
สัมปทานใด ๆ ในบริเวณดังกล่าวแก่ผู้เดียว

¹F.O. 361/738, Paget to Sir. Edward Grey, No. 3, January
12, 1909.

ในกรณีเรื่องการขุดคลองกระก็เช่นกัน รัฐบาลไทยจะให้สัมปทานแก่ใครไม่ได้ โดยไม่ปรึกษาอังกฤษก่อน ทั้งนี้เพราะคอคอดกระอยู่ในบริเวณที่เป็นเขตอิทธิพลของอังกฤษ โดยปริยายตามอนุสัญญาฉบับ และการที่นายแปซิฟิกเห็นว่า รัฐบาลไทยคงตระหนักในสิทธิของรัฐบาลอังกฤษที่จะได้รับการปรึกษาก่อนนั้น ก็เป็นความจริงที่สุด เพราะสัมปทานทุกชนิดที่ยื่นขอต่อรัฐบาลไทยทุกครั้งที่ผ่านมา นับตั้งแต่ลงนามในอนุสัญญาฉบับแล้ว รัฐบาลไทยต้องปรึกษารัฐบาลอังกฤษก่อนทุกครั้ง และปรากฏบ่อยครั้งว่า รัฐบาลอังกฤษจะคัดค้านเต็มที่ ถ้าหากว่าสัมปทานนั้นมีท่าทีว่าจะขัดผลประโยชน์ของอังกฤษ โดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้าผู้ขอสัมปทานเป็นชนชาติอื่น กวญเหตุนี้สัมปทานส่วนใหญ่จะเป็นของชาวอังกฤษ เป็นคนว่าใน ค.ศ. 1905 (พ.ศ. 2448) มีสัมปทานทั้งหมด 13 ราย เป็นของชาวอังกฤษเสีย 11 ราย เป็นของชาติอื่นเพียง 2 ราย เท่านั้น เพราะฉะนั้นการที่นายแปซิฟิกอ้างสิทธิของอังกฤษที่จะได้รับการปรึกษาก่อนนี้ เท่ากับเป็นการให้ความมั่นใจต่อรัฐบาลอังกฤษว่า โครงการขุดคลองจะทำได้เป็นอย่างดีแน่นอน เพราะแม้แต่โครงการขุดคอคอดกระ ซึ่งเป็นโครงการที่สำคัญที่สุดในขณะนั้น รัฐบาลอังกฤษก็ยังไม่ยินยอมให้สัมปทานแก่ชาติอื่นเด็ดขาด หรือแม้แต่การขอสัมปทานเหมืองแร่ของชาวต่างชาติที่มีขนาดไม่ใหญ่โตนัก รัฐบาลอังกฤษก็ยังคัดค้าน อาทิ การขอสัมปทานเหมืองแร่ของนายคอลลิวส์ (Kaulfucs) ชาวเยอรมันโดยเสนอจะใช้เงินทุนจากเยอรมัน ปรากฏว่ารัฐบาลอังกฤษคัดค้านอย่างเต็มที่ โดยอ้างว่าเนื้อที่สัมปทานมีขนาดใหญ่เกินไป ต่อมาภายหลังเมื่อนายคอลลิวส์ได้ลดขนาดเนื้อที่ขอสัมปทานลง รัฐบาลอังกฤษยังคงคัดค้านอีก โดยให้เหตุผลว่านายคอลลิวส์เป็นช่างภาพและชอบดื่มสุรา แต่ต่อมาเมื่อนายคอลลิวส์ เสนอใหม่ว่าจะใช้เงินทุนจากอังกฤษในการทำโครงการ รัฐบาลอังกฤษจึงอนุญาตให้ยกสัมปทานให้ทันที¹ เป็นต้น

ในที่สุดกระทรวงต่างประเทศจึงลงความเห็นเป็นการสรุปว่า การขุดคลองกระต้องใช้เงินลงทุนจำนวนมาก คลองจะเป็นประโยชน์โดยตรงกับเรือที่แล่นระหว่างยุโรป

¹ F.O. 69/264, Paget to Langley, Private, February 7, 1905.

จีน ญี่ปุ่น และเอเชียตะวันออก แลกแลกกันว่า การย่นระยะทางจะไม่คุ้มกับการที่เรือต้อง
เสียค่าธรรมเนียมสูง เพื่อให้ผู้ลงทุนใครคนหนึ่ง และถ้าหากว่าเรื่องนี้เป็นจริงเป็นจังขึ้น
มาเมื่อใด ดินแดนส่วนนี้คงไม่มีอะไรยากที่จะจัดการ เรื่องดังกล่าวให้เป็นที่ยอมรับ¹

ความเห็นของกระทรวงการต่างประเทศอังกฤษดังกล่าว ย่อมแสดงให้เห็นว่า
โครงการการขุดคลองกระคงเป็นไปไม่ได้ แต่หากมีใครจะทำโครงการนี้ขึ้นมาจริง ๆ
รัฐบาลอังกฤษก็สามารถที่จะยับยั้งได้โดยวิธีตามสัญญาฉบับ ซึ่งอาจทำได้โดยวิธีการ
ง่าย ๆ เป็นที่น่าใช้การ خواهدเปิดเผยอนุสัญญาฉบับให้ชาติอื่นได้รับรู้ว่า รัฐบาลอังกฤษมี
อิทธิพลเหนือดินแดนดังกล่าว การขุดจะเปิดเผยสัญญานี้ รัฐบาลไทยเกรงกลัวมากเพราะ
นอกจากอนุสัญญาฉบับนี้จะละเมิดสัญญาที่ทำไว้กับนานาประเทศแล้ว ยังเกรงว่าชาติอื่น
อาจเรียกร้องสิทธิ์อนุสัญญาฉบับนี้ทำนองเดียวกันบ้าง โดยเฉพาะรัฐบาลฝรั่งเศสอาจ
เรียกร้องที่จะทำอนุสัญญาทำนองเดียวกันเพื่อจะมีอำนาจอิทธิพลเหนือดินแดนไทยในภาค
ตะวันออกเป็นต้น ส่วนอีกวิธีหนึ่ง รัฐบาลอังกฤษอาจผนวกดินแดนส่วนนี้ของไทยเข้าเป็น
รัฐในอารักขาของตนก็ได้ แต่ลาคว่าถ้าหากว่ารัฐบาลอังกฤษจำเป็นต้องเลือก 1 ใน 2 วิธี
นี้แล้ว คงจะเลือกวิธีแรก ทั้งนี้เพราะเป็นวิธีที่นุ่มนวล และเคยใช้ได้ผลมาแล้วด้วย

การที่รัฐบาลอังกฤษหยิบยกปัญหา เรื่องการขุดคลองกระขึ้นมาพิจารณาในครั้ง
นี้ ย่อมแสดงให้เห็นอย่างเด่นชัดว่า โครงการขุดคลองกระเป็นโครงการที่สำคัญ ซึ่งจะต้อง
ไม่ปล่อยให้มหาอำนาจชาติอื่นได้รับสัมปทานอย่างเด็ดขาด เพราะจะเกิดผลเสียขึ้นกับ
อิทธิพลทางการเมือง ยุทธศาสตร์และผลประโยชน์ทางการค้าของอังกฤษในภูมิภาคนี้
และทางตะวันออกไกล นอกจากรัฐบาลอังกฤษจะวางแผนควบคุมการค้า ซึ่งถือว่าเป็น
เขตอิทธิพลของตนแล้ว อังกฤษยังหวังว่ามหาอำนาจอื่นจะเข้ามามีอิทธิพลและผลประโยชน์
ในดินแดนส่วนนี้ ดังจะเห็นได้ว่ายังไม่ทันที่จะมีชาติอื่นใดเข้ามาขอสัมปทานขุดคลองกระ
เลย รัฐบาลอังกฤษก็นำเรื่องนี้ขึ้นมาขบคิดเพื่อหาทางป้องกันเอาไว้ก่อนเหมือนคำพิงเพย

¹ F.O. 371/738, Minute by F.O. February 20, 1909.

ที่ว่า กันไว้ดีกว่าแก้ส่วนเรื่องสุดท้ายทำให้ได้ทราบว่ารัฐบาลอังกฤษพร้อมเสมอที่จะจัดการกับรัฐบาลไทย ถ้าหากว่าไม่เป็นยอมปฏิบัติตามพันธะที่กำหนดไว้ในอนุสัญญาฉบับซึ่งรัฐบาลอังกฤษถือเป็นเครื่องมือที่จะบีบบังคับรัฐบาลไทยได้อย่างสุภาพและนุ่มนวลที่สุด โดยไม่ต้องใช้มาตรการการรุนแรงหรือใช้นโยบายเรือปืนแต่อย่างใด

ปัญหาการชุกคอคอกกระระหว่าง ค.ศ. 1893-1910 (พ.ศ. 2436-2453)
พอสรุปท่าทีของอังกฤษ ฝรั่งเศส และไทยได้ดังนี้

1. ท่าทีของอังกฤษ รัฐบาลอังกฤษยังคงคัดค้านโครงการชุกคอคอกกระอย่างแข็งขัน และเริ่มออกหน้าออกตามากขึ้น กล่าวคือ การดำเนินการคัดค้านโครงการชุกคอคอกกระครั้งก่อน ๆ เป็นความพยายามของอังกฤษที่เสนอตัวเองเข้ามาแทรกแซง เป็นส่วนใหญ่ แต่การขอสัมปทานชุกคอคอกใน ค.ศ. 1893 (พ.ศ. 2436) รัฐบาลไทยเป็นฝ่ายเปิดโอกาสให้อังกฤษเข้าแทรกแซง เรื่องนี้ยิ่งเห็นได้จากหนังสือของอัครราชทูตไทยประจำกรุงลอนดอน ถึงรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ เพื่อสอบถามว่าอังกฤษจะทำการใดถ้าหากว่าฝรั่งเศสใช้กำลังบีบบังคับให้ไทยยกสัมปทานชุกคอคอกให้กับคน รัฐบาลอังกฤษยื่นมือเข้ามาเกี่ยวข้องกับไทยเสนอแนะวิธีแก้ปัญหาคือที่ดีที่สุดให้กับรัฐบาลไทยเพื่อเปิดทางให้อังกฤษเข้าแทรกแซงได้อย่างเต็มที่ เป็นต้นว่า ไทยจะต้องยืนยันกับฝรั่งเศสว่า จะต้องขอความเห็นจากรัฐบาลอังกฤษก่อน ส่วนการดำเนินการแทรกแซงอย่างเต็มที่ของฝ่ายอังกฤษ ได้แก่งการที่เอกอัครราชทูตอังกฤษประจำกรุงปารีสยื่นบันทึกถึงรัฐบาลฝรั่งเศส ห้ามมิให้ชาติที่สามเข้าไปทำโครงการใด ๆ บนคาบสมุทรมลายู ในส่วนที่อยู่ระหว่างตะนาวศรีกับเสครทเซทเทิลเมนต์ เป็นต้น

ท่าทีของอังกฤษในช่วง ระยะเวลาดังกล่าวแบ่งออกได้เป็น 2 ลักษณะ คือ ท่าทีของอังกฤษต่อปัญหาการชุกคอคอกกระก่อนการลงนามในปฏิญญาระหว่างอังกฤษและฝรั่งเศส ค.ศ. 1896 (พ.ศ. 2439) และการลงนามในอนุสัญญาฉบับระหว่างไทยและอังกฤษ ค.ศ. 1897 (พ.ศ. 2440) ในช่วง ระยะเวลาดังกล่าวอังกฤษหันวิถึความหาอำนาจทางชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกรงว่าฝรั่งเศสจะขอชุกคอคอกกระ ซึ่งถ้าหากว่าฝรั่งเศสหรือชาติอื่นได้รับสัมปทานชุกคอคอกกระ จะไม่เพียงเฉพาะได้รับผลประโยชน์ด้านการณ์ระยะ

ทางเดินเรือเท่านั้น แต่ยังทำให้มหาอำนาจชาติอื่น (อาจรวมมหาอำนาจชาติอื่นด้วย) ได้ตั้งสถานีเชื้อเพลิงขึ้นในบริเวณนี้ โดยเฉพาะถ้าหากว่าฝรั่งเศสได้ขุดคลองกระบุรีเซีย ซึ่งเป็นทวีปาศีพันมิตรกับฝรั่งเศสคงจะโคที่ตั้งสถานีเชื้อเพลิง การตั้งสถานีเชื้อเพลิงของมหาอำนาจชาติอื่นในบริเวณคาบสมุทรปลายุกี เป็นอีกปัญหาหนึ่งที่รัฐบาลอังกฤษพยายามก็กดกันและขัดขวางอย่างหนัก เพราะนอกจากจะลดความสำคัญของสิงคโปร์แล้ว อำนาจครองของอังกฤษก็จะลดน้อยลงด้วย

ท่าทีของอังกฤษภายหลัง ค.ศ. 1896 (พ.ศ. 2439) จนกระทั่งถึง ค.ศ. 1910 (พ.ศ. 2453) แม้รัฐบาลอังกฤษจะยังคงหวั่นวิตกต่อการขุดคลองกระบุรีก็ตาม แต่อังกฤษก็มีมาตรการหรือทางออกที่ทำให้อังกฤษปลอดภัยได้ นั่นคือการขู่ว่าจะเปิดแผนอนุสัญญาฉบับถ้าหากว่าการกระทำใด ๆ ของรัฐบาลไทย ไม่สบบอารมณ์ของอังกฤษ รวมทั้งเรื่องโครงการขุดคลองด้วย

2. ท่าทีของฝรั่งเศส ฝรั่งเศสคงไม่เลิกล้มความคิดที่จะขุดคลองกระบุรี แต่ความพยายามดังกล่าวตกปัดกันโดยการแทรกแซงของรัฐบาลอังกฤษ คงจะเห็นได้ว่า ภายหลังที่ได้รับบันทึกเรื่องห้ามมหาอำนาจชาติที่สามทำโครงการใด ๆ บนคาบสมุทรปลายุกี โดยไม่ได้รับความยินยอมจากรัฐบาลอังกฤษก่อน ปรากฏว่ารัฐบาลฝรั่งเศสรีบปฏิเสธ เรื่องการขุดคลองทันทีอย่างไรก็ตามความพยายามของฝรั่งเศสที่จะขุดคลองกระบุรีเลิกล้มไป นับตั้งแต่ไฉลงนามในปฏิญญาระหว่างอังกฤษและฝรั่งเศส ค.ศ. 1896 (พ.ศ. 2439) ซึ่งเป็นปฏิญญาที่ทำให้ไทยตกอยู่ในฐานะรัฐกันชนโดยนิตินัย

3. ท่าทีของรัฐบาลไทย ในค.ศ. 1893 (พ.ศ. 2436) เป็นปีที่ไทยหวั่นวิตกอย่างมากว่าฝรั่งเศสจะเข้ากำลังบังคับให้ไทยยกสัมปทานขุดคลอง ให้แก่คนเหมือนดังที่เคยใช้ได้ผลมาแล้วในวิกฤติการณ์พม่า (13 กรกฎาคม ร.ศ. 112) อย่างไรก็ตาม ภายหลังการลงนามในอนุสัญญาฉบับแล้ว ความหวั่นวิตกเรื่องปัญหาการขุดคลองกระบุรีโดยฝรั่งเศสก็หมดไป